

Drs. G.G. van Leeuwen

OUDE GRAAF

SOCIAAL-ECONOMISCHE VERKENNING VAN EEN
RUILVERKAVELINGSGEBIED TEN NOORDOOSTEN VAN WEERT

Interne Nota 180

Oktober 1972

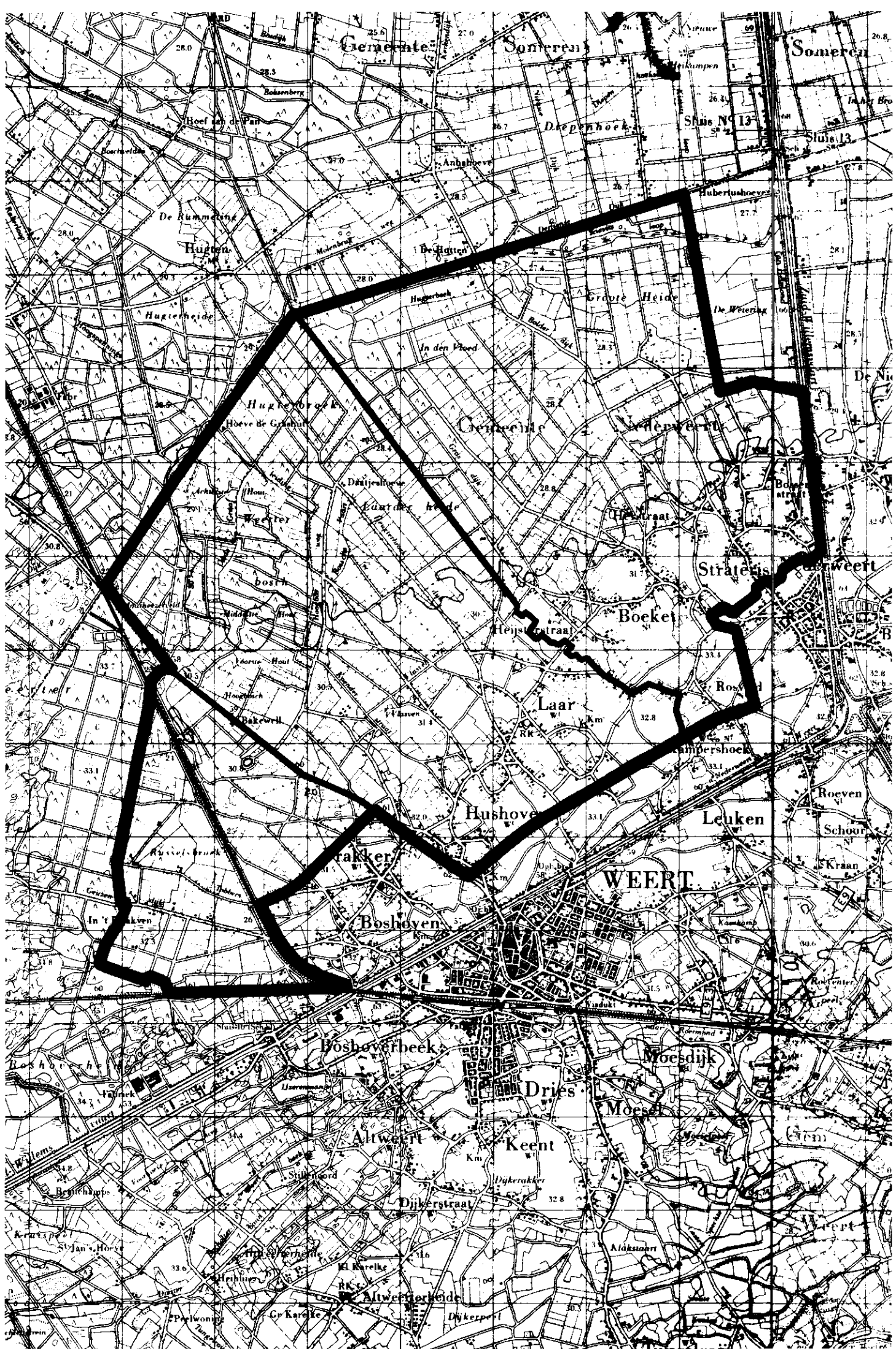

Niet voor publikatie - Nadruk verboden

Landbouw-Economisch Instituut - Conradkade 175 - Den Haag
Tel. 61 41 61

2171249

HOOFDSTUK I	ALGEMENE SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN	5
	§ 1. Algemene oriëntatie	5
	§ 2. Bevolking en werkgelegenheid	6
	§ 3. De ruimtelijke ordening	9
HOOFDSTUK II	AGRARISCH STRUCTURELE ASPECTEN	11
	§ 1. Het aantal bedrijven in 1965 en in 1970	11
	§ 2. De oorzaken van de veranderingen in de aantallen bedrijven	12
	§ 3. De ontwikkeling van het aantal bedrijven van 1970 tot 1985	15
	§ 4. De indeling in Eijvers, Wijkers en Twijfelaars	16
	§ 5. De ontwikkeling van het grondgebruik en van de bedrijfsgroottestructuur	19
	§ 6. De ontwikkelingen in de deelgebieden	22
	§ 7. Verkaveling, pacht en eigendom	23
HOOFDSTUK III	BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN	26
	§ 1. Het grondgebruik	26
	§ 2. De ontwikkeling naar bedrijfstype	27
	§ 3. De ontwikkeling van de produktieomvang naar type	29
	§ 4. De ontwikkeling van de gemiddelde bedrijfsomvang en van de verdeling naar bedrijfsomvang	31
	§ 5. De produktieomvang naar bedrijfstak	32
	§ 6. De dierlijke veredelingsproduktie	33
	§ 7. De rundveehouderij	37
	§ 8. De tuinbouw	40
	§ 9. De akkerbouw	40
	§ 10. De ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking en de arbeidsbezetting	41
	§ 11. De ontwikkeling van de produktieomvang per man	42
SAMENVATTING		45
TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING		49
BIJLAGEN		51

HOOFDSTUK I

ALGEMENE SOCIAAL-ECONOMISCHE ASPECTEN

§ 1. Algemene oriëntatie

Het ruilverkavelingsgebied "Oude Graaf" vormt een deel van twee gemeenten, nl. Weert en Nederweert en hoort tot het landbouwgebied westelijk Noord-Limburg. De noordgrens valt samen met de provinciale grens Limburg - Noord-Brabant. Ten zuiden van het gebied liggen de bebouwde kommen van Weert en Nederweert. In het westen grenst het aan de Weerter Heide en in het oosten aan de Zuid-Willemsvaart.

Ten behoeve van de beschrijving van verschillen binnen het gebied worden drie deelgebieden onderscheiden, nl. West, het gedeelte ten westen van de autosnelweg Eindhoven - Weert, het gebied Midden, het gedeelte tussen de autosnelweg en de grens met Nederweert en het gebied Oost, het gedeelte dat onder de gemeente Nederweert valt. Voor de begrenzing van het blok en de deelgebieden wordt verwezen naar het bijgaande kaartje 1).

De totale oppervlakte van de ruilverkaveling is ongeveer 3 950 ha. Hiervan is + 2 250 ha in gebruik als cultuurgrond, het overige gedeelte is voornamelijk bos en heide. Rond de bebouwde kernen liggen esgronden: hooggelegen vruchtbare akkers welke goed waterdoorlatend zijn. Ze zijn ontstaan doordat er eeuwenlang heideplaggen, gebruikt als strooisel voor het vee, opgebracht zijn. Momenteel worden er voornamelijk akkerbouwprodukten verbouwd. Verder van de kernen liggen sterk leemhoudende zandgronden, die voor het grootste deel in grasland liggen. Deze gronden zijn in cultuur gebracht na ontginningen in de periode 1920 - 1945.

Achtereenvolgens zullen we enkele meer algemene aspecten behandelen die direct of indirect van belang zijn voor de landbouw in het blok. Dit geldt allereerst voor de ontwikkeling van het bevolkingstotaal en voor de werkgelegenheid, omdat deze bepalend zijn voor het voorzieningenniveau en voor de inkomensmogelijkheden buiten de landbouw. Andere ontwikkelingen welke invloed hebben op de landbouw zijn de aanleg van wegen en de bouw van woningen waarvoor landbouwgrond gevraagd wordt. Voorts zijn ook de ontwikkeling van de openluchtrecreatie en de beperkingen welke het beleid op het gebied van de ruimtelijke ordening met zich meebrengen van invloed.

Bij de beschrijving van de bevolking maken we gebruik van gemeentelijke cijfers van het CBS. De volkstellingen verschaffen enig inzicht in

1) Opgenomen met toestemming van de Topografische Dienst; reproductie van het kaartfragment is niet toegestaan.

de werkgelegenheid. Voorts ontlelen we gegevens aan de arbeidsmarktbeschrijvingen van de provincie Limburg. Verder zal gebruik worden gemaakt van structuurplannen van de gemeenten Weert en Nederweert. Voor de beschrijving van de landbouwkundige toestand beschikken we over gegevens van de jaarlijkse metellingen aangevuld met informatie van met de situatie ter plaatse goed bekende personen.

§ 2. Bevolking en werkgelegenheid

De gemeente Weert telde in 1971 ongeveer 35,5% inwoners en fungeert als regionaal verzorgingscentrum, waarin stedelijke voorzieningen als winkels voor duurzame consumptiegoederen, banken en scholen aanwezig zijn. De kern van de gemeente Nederweert is minder sterk ontwikkeld; winkels voor kleinere aankopen zijn er wel, maar voor duurdere artikelen, voor scholen voor voortgezet onderwijs en voor medische voorzieningen gaat men veelal naar andere plaatsen.

De bevolking van Weert nam sinds 1947 met 74% toe, die van Nederweert met 42% (zie tabel 1).

Tabel 1. De bevolkingsgroei in Weert en Nederweert van 1947 tot 1971

Jaar	Aantal inwoners (1 jaar)		Index (1947 = 100)		
	Weert	Nederweert	Weert	Nederweert	Nederland
1947	20 474	8 521	100	100	100
1950	22 044	9 204	108	108	104
1955	25 105	9 205	123	108	111
1960	28 355	10 059	138	118	119
1965	32 034	10 974	156	129	127
1970	35 190	11 777	172	138	135
1971	35 657	12 097	174	142	136

Bron: CBS.

De natuurlijke bevolkingsaanwas was ongeveer 2% per jaar in beide gemeenten. Het verschil in groei is ontstaan door een jarenlang vestigingsoverschot in Weert en een vertrekoverschot in Nederweert. In 1967/'68 is hierin verandering gekomen. Sinds die tijd is er een vestigingsoverschot in Nederweert en een vertrekoverschot in Weert, zodat de bevolking in 1969 hier ging afnemen (zie tabel 2). De oorzaak is gelegen in het afnemen van de internaatsbevolking en in het stagneren van de woningbouw.

Tabel 2. Geboorte- en vestigingsoverschotten

	Weert		Nederweert	
	geboorte- overschot	vestigings- overschot	geboorte- overschot	vestigings- overschot
1951 - 1955	2 488	546	958	- 481
1956 - 1960	2 713	539	1 094	- 282
1961 - 1965	2 935	1 377	1 159	- 191
1966	659	378	214	- 76
1967	638	- 27	211	- 60
1968	571	- 247	161	4
1969	507	- 560	154	19

Bron: CBS.

De relatief sterke natuurlijke groei en de migratoire bewegingen hebben tot gevolg gehad dat de bevolkingspiramide een bredere basis heeft dan in Nederland als geheel. In Weert en Nederweert was op 1 januari 1970 respectievelijk 30,3% en 34,7% van de mannelijke bevolking jonger dan 15 jaar, terwijl dit in Nederland 26,6% was. In Weert was 4,7% ouder dan 65 jaar, in Nederweert 7,1% en in Nederland als geheel 11,3%. De komende tijd zal dus de vraag naar werkgelegenheid van jonge arbeidskrachten groot blijven.

De ontwikkeling van de werkgelegenheid is achtergebleven bij de groei van de beroepsbevolking. Bij de volkstelling in 1947 was de werkgelegenheid in Weert nagenoeg even groot als de beroepsbevolking. In Nederweert was de werkgelegenheid 299 arbeidsplaatsen minder dan de beroepsbevolking. Bij de volkstelling in 1960 was in Weert het aantal arbeidsplaatsen 1 106 kleiner dan de omvang van de beroepsbevolking, in Nederweert was het verschil 946 (zie tabel 3).

Tabel 3. De werkgelegenheid en de beroepsbevolking in Weert en Nederweert in 1947 en in 1960 (alleen mannen)

		1947	1960	1971
Weert	werkgelegenheid	5 223	6 602	
	beroepsbevolking	5 289	7 708	9 750
	verschil	- 66	- 1 106	
Nederweert	werkgelegenheid	2 084	1 806	
	beroepsbevolking	2 383	2 752	3 225
	verschil	- 299	- 946	

Bron: CBS-volkstellingen

Voor de periode 1960 - 1971 zijn er gegevens over werkgelegenheid van het arbeidsbureau Weert 1). De werkgelegenheid is voortdurend toegenomen, maar de omvang van de beroepsbevolking is steeds iets groter geweest. In 1964 was het verschil 615, in 1967 was dit 1 270 en in 1969 800 en in 1971 1 010 (zie tabel 4).

Tabel 4. De werkgelegenheid, beroepsbevolking en pendel in het district Weert in 1964, 1967, 1969 en 1971

	1964	1967	1969	1971
Werkgelegenheid	13 785	14 630	15 500	16 800
Beroepsbevolking	14 400	15 900	16 300	15 790
Vershil	- 615	- 1 270	- 800	- 1 010
Inkomende pendel	1 100	975	1 225	1 550
Uitgaande pendel	1 650	1 800	1 800	2 350
Arbeidsreserve	65	445	225	205

Bron: arbeidsmarktbeschrijvingen van de provincie Limburg 1964, 1967, 1969 en 1971.

Het tekort aan werkgelegenheid wordt grotendeels gecompenseerd door de pendel. Deze pendel gaat voor ongeveer de helft naar Eindhoven en omstreken, voor een derde gedeelte naar Limburg (Roermond, Sittard, Heerlen) en voor een zesde gedeelte naar Duitsland en België. Een aantal mensen moet dus dagelijks een vrij grote afstand afleggen naar de plaats waar ze werken. Wanneer de arbeidsmarkt ruimer wordt zijn zij de eersten voor wie de werkgelegenheid in gevaar komt.

Wat de werkgelegenheid betreft is de landbouw steeds in betekenis achteruitgegaan en de industrie en dienstensector in betekenis toegenomen. In 1947 werkte nog een derde gedeelte van de beroepsbevolking van Weert en Nederweert in de landbouw. In 1960 was dit 17,0%. Ook na 1960 is het aandeel van de beroepsbevolking dat in de landbouw werkt afgenomen, in 1971 was de werkgelegenheid in het district Weert nog voor 10,5% agrarisch (hierbij moet er wel rekening mee gehouden worden dat het district Weert ook de gemeenten Hunsel en Stramproy omvat welke in sterkere mate agrarisch zijn dan Weert).

Op het eind van de jaren vijftig werd Weert aangewezen als primaire ontwikkelingskern. Nieuwe industriële bedrijven konden een premie krijgen en een subsidie op de grondaankoop. In 1969 ging deze maatregel ook gelden voor stuwende dienstverlenende bedrijven. In 1971 zijn echter deze gunstige voorwaarden ingetrokken. De verwachting is dan ook dat de toeneming van de werkgelegenheid zal afhangen van de groei van de bestaande bedrijven.

1) Hunsel, Stramproy, Weert en Nederweert.

Tabel 5. De werkgelegenheid in landbouw, nijverheid en diensten in het district Weert in 1964, 1967, 1969 en 1971 (alleen mannen)

	1964		1967		1969		1971	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Landbouw	2 450	17,8	2 000	13,7	1 900	12,3	1 660	10,5
Nijverheid	6 950	50,6	7 575	51,8	8 300	53,5	8 485	53,7
Diensten	4 385	31,6	5 055	34,5	5 300	34,2	5 645	35,8
Totaal	13 785	100,0	14 630	100,0	15 500	100,0	15 790	100,0

§ 3. De ruimtelijke ordening

De groei van de gemeente Weert is gepaard gegaan met een aanzienlijke uitbreiding van het aantal woningen. Deze heeft tot nu toe plaatsgehad ten zuiden van de Zuid-Willemsvaart. In het structuurplan van Weert wordt rekening gehouden met een groei in de toekomst naar het noorden: Vrakker - Boshoven, Hushoven en Laar. Deze dorpjes vallen gedeeltelijk in het ruilverkavelingsgebied. Hier heeft ook de afgelopen periode een sterke uitbreiding plaatsgehad van de varkenshouderij en van de pluimveehouderij. Deze structuurplannen worden gewijzigd; toch zullen rond Vrakker - Boshoven en Laar meer woningen gebouwd gaan worden. Hierdoor kunnen beperkingen ontstaan voor de hier gelegen veredelingsbedrijven.

Ook in de gemeente Nederweert moet rekening gehouden worden met de woningbouw. Zoals uit de groei van de bevolking blijkt komt deze plaats de laatste jaren meer in trek als woongemeente en wel door de rustige omgeving en de lagere bouwprijzen. De uitbreiding zal gaan in de richting van het ruilverkavelingsgebied. Dit heeft invloed gehad op het ontwerp van het bestemmingsplan. Rond de kern ligt een gebied, het uitbreidingsplan, waar zware bebouwingsvoorschriften van toepassing zijn. Bestaande bedrijven mogen wel uitgebreid worden, maar nieuwe vestigingen zullen worden tegengehouden. In het agrarische gebied buiten het uitbreidingsplan worden geen beperkingen opgelegd aan de agrariërs die er een bedrijf willen bouwen. In dit gebied is ruimte voor nieuwe veredelingsbedrijven. De strook tussen deze gronden en de bossen in het noorden wordt gezien als landbouwgebied. Alleen bedrijven met een behoorlijke productieomvang zullen er zich mogen vestigen. Het bosgebied en de weidevelden welke tegen de bossen liggen worden stiltegebied waarop zware bebouwingsvoorschriften van toepassing zijn.

Wat de aanleg van wegen betreft kan gewezen worden op de plannen voor het doortrekken van de E-9, welke het ruilverkavelingsgebied van noord naar zuid doorkruist. Deze weg zal ongeveer 25 ha grond in beslag nemen waarvan twee derde gedeelte cultuurgrond en een derde bos.

Nu de verbreding en verbetering van de rijksweg Eindhoven-Weert gereed is wordt het doortrekken van de E-9 door sommigen in twijfel getrokken. Ook wordt door sommigen 1) het tracé zoals men dit heeft

1) "Paarsboek Strabrechtse Heide" werkgroep voor natuurbehoud en milieubeheer stadsgewest Eindhoven 1972.

voorgesteld bekritiseerd in verband met het natuurgebied de Strabrechtse Heide. Verandering van het tracé ter behoud van dit natuurschoon zou ook consequenties kunnen hebben voor de plaats van deze weg in dit gebied en de omvang van de onttrekking van de cultuurgrond die voor de aanleg van deze weg nodig is. Voorts is in het structuurplan van Weert rekening gehouden met een weg ten noorden van Vrakker en Laar. Deze loopt van Budel naar Nederweert en zal daar aansluiten op de aan te leggen E-9. Deze zal naar schatting 15 ha in beslag gaan nemen.

In Nederweert zal een verbreding plaatshebben van de verbinding met Someren, welke 1 à 2 ha cultuurgrond zal vragen. Naar schatting zal in totaal in de komende periode 30 tot 35 ha cultuurgrond nodig zijn voor verkeersvoorzieningen.

De groei van Weert is gepaard gegaan met de groei van de industrie ten zuiden van de bebouwde kom. Voor verdere industrialisatie wordt in het structuurplan van Weert een gebied gereserveerd dat ligt ten oosten van het dorpje Laar en in Kampershoek, gelegen tussen het ruilverkavelingsgebied en de Zuid-Willemsvaart.

Definitieve plannen voor recreatieterreinen zijn er nog niet. Wel is er een studie 1) over de dagrecreatieve behoefte in dit gebied. Hierin wordt gesteld dat er een tekort is aan voorzieningen. In deze studie is een ster geplaatst bij de Laarderheide. Dit betekent dat deze plaats in aanmerking komt voor voorzieningen voor openluchtrecreatie. Dit project zou eventueel gecombineerd moeten worden met de aanleg van de E-9.

De plannen ten aanzien van de inrichting van het ruilverkavelingsgebied hebben nog geen definitieve vorm. In 1971 is een samenwerkingsvorm tot stand gekomen tussen verschillende gemeenten in Midden-Limburg en Noord-Brabant in de vorm van het Streekgewest Weert 2). Een van de eerste taken zal zijn het ontwerpen van een structuurplan dat zal kunnen dienen als uitgangspunt voor de plannen van de afzonderlijke gemeenten.

1) "Midden-Limburg.Basisplan voor openluchtrecreatie" Grontmij, de Bilt 1971 (ontwerp).

2) De deelnemende gemeenten zijn: Budel, Grathem, Hunsel, Maarheze, Nederweert, Stramproy en Weert.

HOOFDSTUK II

AGRARISCH-STRUCTURELE ASPECTEN

In het ruilverkavelingsgebied kwamen in 1970 281 bedrijven voor. Het grootste gedeelte hiervan geeft aan de boer die het bewerkt een volledige dagtaak. Sommige bedrijfjes doen dit niet en zijn of wel in handen van personen die hun hoofdberoep buiten de landbouw hebben of wel in handen van ouderen die zijn gaan rusten of rentenieren. In dit hoofdstuk worden de ontwikkelingen in deze aantallen beschreven. Daarnaast wordt aandacht besteed aan de bedrijfsgrootte, de verkaveling en de eigendom - pacht - verhouding.

§ 1. Het aantal bedrijven in 1965 en in 1970

Ten behoeve van de beschrijving van de bedrijven is een verdeling gemaakt in 4 beroepsgroepen (zie bijlage 1). Van het totaal van 281 geregistreerde telplichtigen in 1970 hebben er 162 hun hoofdberoep in de landbouw, waarvan er 16 een nevenberoep hebben. Het grootste gedeelte van deze nevenberoepen is nauw verwant aan de landbouw zoals monsternemer, melkrijder en loonwerker. Van de 79 personen welke een nevenberoep in de landbouw hebben werkt een derde in de industrie, een derde in een landbouw-verwant bedrijf en een derde in overige beroepen. Voorts zijn 40 personen in de D-groep geregistreerd: 75% van hen is rustend landbouwer of gepensioneerd nevenberoeper en 25% is invalide of ziekelijk en kan om die reden niet meer als hoofdberoeper aangemerkt worden.

In 1965 waren er 300 geregistreerden. De verdeling naar beroepsgroep in 1965 en 1970 is weergegeven in tabel 6.

Tabel 6. De geregistreerden naar beroepsgroep in 1965 en in 1970

Beroepsgroep	1965	1970	Afneming in procenten per jaar
A	160	146	- 1,8
B	17	16	- 1,2
A + B	177	162	- 1,7
C	87	79	- 2,4
D	36	40	+ 2,3
Totaal	300	281	- 1,3

Het aantal A- en B-bedrijven verminderde met 15, dus met 1,7% per jaar. De vermindering van de A+B-bedrijven gaat hier langzamer dan in Brabant en Limburg als geheel, waar deze $\pm 3,5\%$ per jaar was in deze periode 1). Het aantal C-bedrijven verminderde met 8 en het aantal D-bedrijven nam toe met 4. Het totale aantal verminderde met 19 wat een vermindering van 1,3% per jaar betekent.

§ 2. De oorzaken van de veranderingen in de aantallen bedrijven

Om inzicht te krijgen in de oorzaken van de veranderingen moeten we eerst de gegevens van tabel 6 nader detailleren. De veranderingen in de aantallen zijn immers de resultanten van het opheffen c.q. het stichten van bedrijven en van de overgang van bedrijven naar een andere beroepsgroep. De veranderingen welke zich in de periode 1965-1970 hebben voorgedaan zijn weergegeven in tabel 7.

Tabel 7. De veranderingen in het aantal bedrijven door beroepsgroepen-overgang, opheffing en stichting van bedrijven

	Beroepsgroep		
	A + B	C	D
Aantal in 1965	177	87	36
van A+B naar C en D	- 22	+ 8	+ 14
van C naar A+B en D	+ 5	- 11	+ 6
van D naar C		+ 1	- 1
Totaal	160	85	55
Opheffing	- 5	- 22	- 20
Stichting	+ 7	+ 16	+ 5
Aantal in 1970	162	79	40

De groep A+B-bedrijven verminderde per saldo met 15. Enerzijds gingen er 22 bedrijven over naar een andere beroepsgroep en werden 5 bedrijven opgeheven (-27), anderzijds kwamen er 5 bij door overgang van C naar A+B en 7 door stichting (+12). De 5 opgeheven bedrijven waren kleine bedrijfjes. Te zamen hadden ze 32,7 ha cultuurgrond in gebruik. Van deze 5 werden er 3 opgeheven omdat het bedrijfshoofd ging rusten (waarvan 2 via het Ontwikkelings- en Saneringsfonds) en 2 door bedrijfswisseling. De 8 bedrijven die naar de C-groep gingen hadden te zamen 95,3 ha cultuurgrond in gebruik. Van de 8 bedrijfshoofden veran-

1) Zie: "De vermindering van het aantal agrarische bedrijven in Nederland en de te verwachten ontwikkeling hiervan tot 1980", ir. L.M.E.N. Prompers, Cultuurtechnisch Tijdschrift nov./dec. 1969.

derden er 4 van hoofdberoep, waarvan er 3 hun bedrijf nog als nevenbedrijf aanhielden en één zijn bedrijf overdroeg. Op de overige 4 bedrijven had op 1 bedrijf overdracht plaats wegens overlijden van het bedrijfs-hoofd en op 3 bedrijven wegens ouderdom van het bedrijfshoofd.

De gemiddelde oppervlakte van de 14 bedrijven die naar de D-groep overgingen was in 1965 bijna 11 ha. De productiecapaciteit was in veel gevallen niet groot. Er hadden namelijk 8 bedrijven een omvang van minder dan 60 standaardbedrijfseenheden ¹⁾, 3 bedrijven hadden een omvang van 60 tot 80 she en 3 van meer dan 80. In drie gevallen werd het bedrijf overgenomen door een ander, welke het als D-bedrijf voortzette (het oorspronkelijke bedrijfshoofd ging dus niet rusten), in elf gevallen werd het bedrijf door hetzelfde bedrijfshoofd voortgezet.

In tabel 8 wordt een samenvatting gegeven van de veranderingen in de aantallen A+B-bedrijven, onderverdeeld naar mutatieoorzaak. Hierbij zijn drie mogelijkheden onderscheiden: beroepsbeëindiging wanneer het een mutatie (nl. bedrijfsopheffing, beroepsgroepenverandering of bedrijfsovername) betreft op een bedrijf waarvan het bedrijfshoofd in 1965 ouder was dan 55 jaar, beroepsverandering wanneer het bedrijfshoofd jonger was dan 55 jaar en in 1970 een ander hoofdberoep dan landbouwer uitoefende en overige oorzaken, wanneer het een bedrijfshoofd betreft dat jonger was dan 55 jaar in 1965 en door sterfte, invaliditeit, ziekte of verhuizing het bedrijf niet meer als A+B-bedrijf voortzette.

Tabel 8. Mutaties in de A+B-groep in de periode 1965-1970

Mutatieoorzaak	Bedrijven met verandering				
	totaal	voortgezet als			opgeheven
		A+B	C	D	
Beroepsbeëindiging	40	23	3	10	4
Beroepsverandering	7	1	4	2	-
Overige oorzaken	6	2	1	2	1
Totaal	53	26	8	14	5

Op 40 bedrijven heeft het bedrijfshoofd het beroep beëindigd, 23 van deze bedrijven werden voortgezet als A+B-bedrijf. Dit betekent dat in dit gebied een opvolgingspercentage van 57% bereikt wordt, hetgeen nagenoeg gelijk is aan het gemiddelde van Noord-Brabant en Limburg in deze periode. Door beroepsverandering verdwenen in totaal 6 bedrijven uit de A+B-groep. In totaal waren er in 1965 123 bedrijfshoofden jonger dan 55 jaar. Door overige oorzaken gingen er 4 bedrijven uit de A+B-beroepsgroep wat $\pm 0,6\%$ per jaar is. Voor de toekomst wordt rekening gehouden met een percentage voor beroepsverandering en overige oorzaken van ongeveer 2% per jaar voor de bedrijfshoofden jonger dan

1) Zie bijlage 2.

55 jaar.

Om de samenhang van de vermindering van het aantal bedrijven met de leeftijd van het bedrijfshoofd te illustreren wordt in tabel 9 het verminderingspercentage van het aantal bedrijven naar de leeftijd van het bedrijfshoofd weergegeven.

Tabel 9. Beroepsgroepenverandering en bedrijfsbeëindiging van de bedrijven naar leeftijd van de bedrijfshoofden in 1965

Leeftijd in	1965	In 1970 over als			Beëin-	Totaal uit	Perce-
1965	A+B	A+B	C	D	digd	A+B-groep	tage
< 40 jr.	47	45	1	1		2	4
40 - 44 jr.	25	23		1	1	2	9
45 - 49 jr.	20	19		1		1	5
50 - 54 jr.	31	25	4	2		6	19
55 - 59 jr.	14	11		3		3	22
60 - 64 jr.	23	12	3	5	3	11	48
> 65 jr.	17	15		1	1	2	12
Totaal	177	150	8	14	5	27	15

In de groep bedrijven met een jonger bedrijfshoofd was deze vermindering niet sterk. Bij de groep bedrijven met een ouder bedrijfshoofd was deze vermindering wel groot: bij de 60-64 jarigen zelfs 48%. In de groep met een bedrijfshoofd boven de 65 jaar is de vermindering geringer. Een nadere beschouwing toonde aan dat bij de bedrijven welke uit de A+B-groep verdwenen en een bedrijfshoofd hadden boven de 55 jaar de gemiddelde leeftijd van de bedrijfshoofden bij de verandering 63 jaar was (aantal 15). Daarentegen was bij de A+B-bedrijven die overgedragen werden en een bedrijfshoofd hadden dat ouder was dan 55 jaar in 1965 de gemiddelde leeftijd bij de overdracht 67 tot 68 jaar (aantal 23). De bedrijfshoofden op de bedrijven die worden overgenomen blijken dus hun bedrijf ongeveer 4 jaar langer te houden dan die van wie bedrijven uit de A+B-groep verdwijnen.

In de periode 1965-1970 werden 7 nieuwe bedrijven gesticht: 4 door afsplitsing van het bedrijf van de vader of de schoonvader, 2 door het kopen van los land, en 1 door afsplitsing van vroeger eigen bedrijf. Deze bedrijven werden gesticht door jongere bedrijfshoofden: één is geboren voor 1930, 2 tussen 1930 en 1940 en 4 na 1940. De oppervlakte van deze bedrijven is vrij klein (te zamen 22,8 ha), doch de productiecapaciteit is aanzienlijk. Eén bedrijf heeft een bedrijfsomvang van minder dan 100 sbe, 3 van 100 tot 200 en 3 van meer dan 200. De produktietakken welke op deze bedrijven voorkomen zijn varkenshouderij, pluimveehouderij en tuinbouw.

Zoals tabel 7 verder laat zien zijn 5 bedrijven, die in 1965 nog als nevenbedrijf werden aangehouden, A+B-bedrijf geworden. Deze bedrijven

zijn gemiddeld 2,5 ha groot. Ze hebben een produktieomvang van gemiddeld 80 sbe, voornamelijk in de varkenshouderij en de pluimveehouderij. Van deze 5 is in 3 gevallen het vroegere hoofdberoep nu het nevenberoep. Van hen werden er 3 geboren vóór 1930 en 2 na 1930.

Het aantal C-bedrijven verminderde in totaal met 8: 33 bedrijven gingen uit de C-beroepsgroep (22 door opheffing, 11 door overgang naar een andere beroepsgroep) en 25 bedrijven werden voor het eerst als C-bedrijf geregistreerd. Hiervan werden er 16 als zodanig gesticht en 9 waren voorheen A+B-bedrijf of D-bedrijf. Over het algemeen waren de bedrijfshoofden van de nieuwe C-bedrijven nog tamelijk jong: 3 werden geboren vóór 1930 en 13 tussen 1930 en 1945. In de industrie- en dienstensector waren er 13 werkzaam en 3 in een landbouwverwant beroep.

Het aantal rustende agrariërs nam in de beschouwde periode toe met 4. Er verdwenen er 20 uit de registratie en 1 bedrijfje werd overgenomen en voortgezet als C-bedrijf. Voorts kwamen er 20 bedrijfjes bij door overgang uit de A-, B- en C-groep en 5 door stichting.

§ 3. De ontwikkeling van het aantal bedrijven van 1970 tot 1985

In de periode 1965-1970 nam het aantal geregistreerden af met 19; het aantal A+B-bedrijven verminderde met 15. De ontwikkeling in het aantal bedrijven is afhankelijk van de mate waarin bedrijfsopvolging plaatsheeft, van het opheffen en stichten van bedrijven en van beroepsgroepenwisselingen.

De leeftijd waarop men ophoudt met werken en gaat rusten ligt rond de 65 jaar. We gaan er daarom van uit dat in de komende 15 jaren de bedrijfshoofden die in 1970 ouder zijn dan 50 jaar de beroepsuitoefening zullen stoppen. We veronderstellen dus ook in de toekomst een gemiddelde abdicatie-leeftijd van + 65 jaar. De opvolgingssituatie bij deze bedrijfshoofden is aangegeven in de volgende tabel.

Tabel 10. De opvolgingssituatie in 1970 bij de bedrijfshoofden van 50 jaar of ouder

sbe-klasse	Aantal bedrijven met een bedrijfshoofd $\geq$ 50 jr. w.v.			
	met 1 opvolger	met 2 opvolgers	opvolging onbekend	zonder opvolger
< 50 sbe	3			13
50 < 70 sbe	1			3
70 < 90 sbe	3		2	9
90 < 110 sbe	6		1	2
110 < 150 sbe	6	1	4	1
150 < 200 sbe	2			1
$\geq$ 200 sbe	2			
Totaal	23	1	7	29

Op 23 van de 60 bedrijven komt 1 opvolger voor en op 1 bedrijf zijn 2 opvolgers. Daarentegen is op 29 bedrijven geen opvolger. Op 7 bedrijven is de opvolging nog onbekend. In de vooruitberekening houden we er rekening mee dat op 3 van deze 7 bedrijven een opvolger zal komen. Niet alle bedrijven waarop geen opvolger is zullen opgeheven worden. Enkele zullen overgenomen worden door anderen. In de periode 1965-1970 zijn 2 bedrijven van het totaal van 47 dat overgenomen werd overgenomen door een vreemde. Indien deze verhouding constant blijft zullen 2 a 3 bedrijven overgenomen worden door een vreemde. In totaal zullen dus 29 van de 60 bedrijven die de komende 15 jaren vrijkomen overgenomen worden en 31 zullen opgeheven worden of overgaan naar een andere beroepsgroep.

In de afgelopen periode zijn 7 nieuwe bedrijven gesticht waarvan 6 door jonge boeren. De verwachting is dat het tempo waarin nieuwe bedrijven gesticht worden zal verminderen en wel omdat het aantal meewerkende zoons afneemt. In 1965 waren er dit 60, in 1970 nog 40. Wanneer de ontwikkeling gelijk zal zijn aan die welke zich voordoet bij de 53 zoons die in 1965 geteld werden op bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar zullen er van de 33 die in 1970 meewerkten op bedrijven met een bedrijfshoofd ouder dan 50 jaar er 26 zelfstandig boer worden en 7 nog van beroep veranderen. We zagen dat 24 zoons een bedrijf zullen overnemen. Twee zoons zullen dus een nieuw bedrijf moeten stichten.

Naast het stichten van nieuwe bedrijven zal ook beroepsgroepenmutatie invloed hebben op de ontwikkeling van het aantal bedrijven. In de afgelopen periode werden 5 bedrijven welke als nevenbedrijf aangehouden werden, A+B-bedrijf. Dit is gemiddeld 1 per jaar. Deze bedrijven waren hoofdzakelijk veredelingsbedrijven. Na de hausse in de veredelingssector in de afgelopen periode kunnen we in de toekomst rekening houden met een zekere stabilisatie, zodat het ook minder aantrekkelijk wordt een nevenbedrijf om te zetten in een A+B-bedrijf. We stellen daarom dit aantal voor de komende periode op 7.

Bij de bedrijfshoofden jonger dan 55 jaar zullen sommigen hun bedrijf stoppen als A+B-bedrijf door beroepsverandering of overige oorzaken (invaliditeit, sterfte). In de vorige paragraaf is gesteld dat dit 2% per jaar zal zijn. De bedrijfshoofden jonger dan 40 jaar in 1970 zullen alle in 1985 nog jonger dan 55-jaar zijn, de bedrijfshoofden van 40-55 jaar zullen niet de gehele periode van 1970 tot 1985 jonger zijn dan 55 jaar. In het schema voor vooruit berekening dat hier gebruikt wordt moet voor het gedeelte van de periode dat ze jonger zijn dan 55 jaar rekening gehouden worden met de kans dat zij voortijdig hun beroep beëindigen. De bedrijfshoofden die in 1970 40-45 jaar waren zullen gemiddeld nog 12,5 jaar $(= (2/3 + 1/2 \times 1/3) \times 15)$ jonger zijn dan 55 jaar. Voor de bedrijfshoofden van 45 tot 50 jaar is dit gemiddeld 7,5 jaren en voor de bedrijfshoofden van 50 tot 55 jaar is dit gemiddeld 2,5 jaren.

Tabel 11. Het aantal bedrijfshoofden dat door beroepsverandering of andere oorzaken het agrarisch hoofdberoep beëindigt.

	Leeftijd	Aantal in 1970	Komen in aanmerking:	
Bedrijfshoofden	< 40	64	geheel	= 64
	40 - 44	12	$\frac{2}{3} + \frac{1}{2} \times \frac{1}{3}$	= 10
	45 - 49	26	$\frac{1}{3} + \frac{1}{2} \times \frac{1}{3}$	= 13
	50 - 54	21	$\frac{1}{2} \times \frac{1}{3}$	= 3
Opvolgers; zij die een bedrijf stichten; zij die uit de C-groep komen		38	$\frac{1}{2}$	= 19
Totaal				109
Aantal dat van beroep verandert of door overige oorzaken het bedrijf stopt			15 jaar, 2%	= 29

Het aantal A+B-bedrijven in het ruilverkavelingsgebied bedroeg in 1965 177. In 1970 was dit afgenomen tot 162. Door bedrijfsbeëindiging (31), beroepsverandering en overige oorzaken (29) zullen in de periode 1970-1985 60 bedrijven uit de A+B-groep verdwijnen. Door stichting en door overgang van C-bedrijf naar A- of B-bedrijf zullen er 9 bedrijven voor het eerst als A- of B-bedrijf geregistreerd worden. In 1985 zullen er dus nog 111 A+B-bedrijven over zijn.

Hoe het aantal C- en D-bedrijven zich zal gaan ontwikkelen is niet eenvoudig te voorspellen. Zij vormen een onstabiele groep vergeleken met de A+B-groep. Van de A+B-bedrijven in 1965 bestonden er in 1970 nog 85%, van de C-bedrijven was dit 62% en van de D-groep 42%. Bij de vooruitberekening van de C-bedrijven gaan we ervan uit dat de veranderingen in de laatste jaren in ongewijzigd tempo door zullen gaan. Een motief voor een minder snelle afnemings van het aantal C-bedrijven zou zijn dat, hoewel het totale aantal afneemt, het aantal C-bedrijven met een bedrijfshoofd jonger dan 50 jaar toeneemt. Een motief voor versnelde afnemings is de groei van de welvaart, waardoor het uit het oogpunt van inkomensverwerving minder nodig is een nevenberoep uit te oefenen. Een vermindering van 1,9% per jaar betekent dat er in 1985 nog 59 nevenbedrijven zullen zijn.

De groei van de D-groep zal van tijdelijke aard zijn. Zoals juist is gezegd is de groep erg onstabiel. Het aantal rustende agrariërs is afhankelijk van het aantal werkende agrariërs in de periode daarvoor. De rustende agrariërs komen voort uit de leeftijdsgroepen boven de 50 jaar. In 1965 waren er 84 A+B-bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar, in 1970 waren er dit 60. In 1965 waren er 42 bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar met een nevenbedrijf, in 1970 waren er dit 34. We nemen aan dat de ontwikkeling van de D-groep die van de A+B-groep en de C-groep zal volgen. Deze verminderde gemiddeld met 2,3% per jaar. Het aantal D-bedrijven in 1985 zal dus 28 kunnen bedragen. Tabel 12 geeft een samenvatting.

Tabel 12. De ontwikkeling van de aantallen bedrijven van 1965-1985

	Aantal bedrijven			1965-1970	1970-1985
	1965	1970	1985	verminde- ring p. jr. in %	vermindering per jaar in %
A + B	177	162	111	- 1,75	- 2,50
C	87	79	59	- 1,90	- 1,90
D	36	40	28	+ 2,00	- 2,30
Totaal	300	281	198		

§ 4. De indeling in Blijvers - Wijkers en Twijfelaars

Om deze vooruitberekening te toetsen en nader te detailleren is met medewerking van een assistent van de RLVD een indeling gemaakt van de bedrijven in Blijvers en Wijkers. De vraag hierbij was of men verwachtte dat een bedrijf gezien de situatie waarin bedrijf en bedrijfshoofd verkeert in 1980 nog zou bestaan. In een aantal gevallen was geen uitspraak mogelijk. Van de 162 bedrijven in 1970 werd van 120 verwacht dat ze in 1980 nog zouden bestaan, van 26 werd verwacht dat ze vóór 1980 opgeheven zullen worden en in 16 gevallen was het niet mogelijk een uitspraak te doen.

Wanneer we veronderstellen dat de helft van de bedrijven waarover men geen uitspraak kon doen in 1980 nog zal bestaan, zal het aantal van 1970 tot 1980 verminderen van 162 tot 128 ofwel 2,2% per jaar. Deze vermindering is niet zonder meer vergelijkbaar met de vermindering zoals die voor de periode 1965 - 1970 (-1,7%) en voor de periode 1970 - 1985 (-2,5%) berekend is. Bij deze laatste is nl. rekening gehouden met het stichten van nieuwe bedrijven en met de overgang van nevenbedrijf naar A+B-bedrijf. Wanneer hiervan geabstraheerd wordt bedraagt de vermindering van 1965 tot 1970 3% per jaar en van 1970 tot 1985 eveneens 3% per jaar. De vermindering volgens de Blijvers-Wijkers-indeling verloopt dus 0,8% per jaar trager. Welke ontwikkeling de meest waarschijnlijke is, is moeilijk aan te geven. Bij de demografische methode wordt de ontwikkeling zoals deze in de afgelopen periode plaats had doorgetrokken, waarbij wel rekening wordt gehouden met veranderingen in het tempo welke ontstaan door een wijziging in de opvolgingssituatie. Bij de indeling in Blijvers en Wijkers wordt uitgegaan van iemand die ter plaatse goed bekend is. Deze geeft zijn visie op één bepaald moment. Het is mogelijk dat men hierbij beïnvloed wordt door de algemene toestand in de landbouw op dat moment. Voorts zal de een meer perspectieven zien voor de landbouw dan de ander. Wanneer een Blijvers - Wijkers-indeling opgesteld wordt door een groep van deskundigen zal het uiteindelijke resultaat betrouwbaarder zijn dan wanneer het door één man gebeurt. Om deze redenen lijkt het resultaat van de demografische methode in dit geval betrouwbaarder dan dat van de Blijvers-Wijkers-indeling. Bij het interpreteren van de gegevens uit de Blijvers-Wijkers-

indeling moet hiermee rekening gehouden worden. Het werkelijke aantal Wijkers is waarschijnlijk gelijk aan het aantal Wijkers plus het aantal Twijfelaars.

§ 5. De ontwikkeling van het grondgebruik en van de bedrijfsgruottestructuur

Het aantal telplichtigen is van 1965 tot 1970 gedaald van 300 tot 281. Te zamen hadden deze in 1965 2 212 ha cultuurgrond in gebruik. In 1970 was dit nog 2 057 ha, dus 155 ha minder. Deze vermindering kan verschillende oorzaken hebben. Een bepaalde hoeveelheid grond zal aangewend zijn voor bouwterrein of wegeaanleg. Mensen buiten het blok kunnen grond overgenomen hebben van hen die buiten het blok wonen. Tevens kan enige grond uit de registratie verdwenen zijn doordat de eigenaar in 1970 niet meer telplichtig was. Wat precies de oorzaak is van deze vermindering van 155 ha is met de beschikbare gegevens niet te achterhalen.

Tevens heeft zich een verschuiving voorgedaan in het grondgebruik door A+B-, C- en D-bedrijven. Hadden de A+B-bedrijven in 1965 nog 88,5% van de cultuurgrond in gebruik, in 1970 was dit nog 83,6%. Het grondgebruik door C- en D-bedrijven nam daarbij enigszins toe (zie tabel 13).

Tabel 13. Het grondgebruik van A+B-, C- en D-bedrijven in 1965 en in 1970

Beroeps- groep	1965			1970		
	aantal bedr.	oppervlakte	%	aantal bedr.	oppervlakte	%
A	160	1 814,4	82,0	146	1 606,3	78,1
B	17	144,3	6,5	16	113,0	5,5
C	87	168,4	7,6	79	206,3	10,0
D	36	85,2	3,9	40	131,6	6,4
Totaal	300	2 212,3	100,0	281	2 057,2	100,0

Deze verschuivingen worden duidelijk wanneer we de herkomst en de bestemming van de in het verkeer gebrachte grond en de beroepsgroepenmutaties in beschouwing nemen (zie bijlage 3, samengevat in tabel 14). Door opheffing en stichting van bedrijven verminderde de oppervlakte van de bedrijven in de A+B-groep per saldo met ongeveer 10 ha, de oppervlakte van de bedrijven in de C-groep bleef nagenoeg gelijk en die van de bedrijven van de rustende agrariërs verminderde met 17 ha. De A+B-bedrijven die de gehele periode als zodanig aanwezig geweest zijn brachten 163,19 ha in het verkeer en namen 164,5 ha op. De oppervlakte

van de C-bedrijven verminderde per saldo met 1,34 ha en die van de D-bedrijven met 7,82 ha.

De overgang naar een andere beroepsgroep gaat vaak samen met mutaties in de oppervlakte van de bedrijven. In totaal werd door de bedrijven die naar een andere beroepsgroep overgingen 115,33 ha méér in het verkeer gebracht dan opgenomen. Het grondgebruik door C- en D-bedrijven nam daarbij nog met resp. 40,32 ha en 71,32 ha toe, zodat het grondgebruik van de A+B-categorie door beroepsgroepenovergang per saldo met 226,97 ha verminderde.

Tabel 14. Veranderingen in het grondgebruik door A+B-, C- en D-bedrijven van 1965 tot 1970

	Totaal	A+B	C	D
Totaal 1965	2 212,31	1 958,68	168,41	85,22
Opheffing/stichting	- 28,16	- 9,85	- 1,14	- 17,17
Verkleining/vergroting	- 7,86	+ 1,30	- 1,34	- 7,82
Verkleining/vergr. < 1 ha 1)	3,75	- 3,75		
Verkleining/vergroting door beroepsovergang c.q. uit registratie	- 115,33	- 226,97	40,32	71,32
Totaal 1970	2 057,21	1 719,41	206,25	131,55

1) Bij de berekening van het grondverkeer naar herkomst en bestemming zijn de veranderingen < 1 ha buiten beschouwing gelaten.

Zowel het aantal A+B-bedrijven als de totale oppervlakte van deze bedrijven is afgenomen. De gemiddelde oppervlakte is daarbij gedaald van 11,06 ha tot 10,65 ha, terwijl de vergrotingen en de verkleiningen van de A+B-bedrijven welke zowel in 1965 als in 1970 aanwezig waren nagenoeg aan elkaar gelijk zijn. De voornaamste oorzaak hiervan is dat de nieuwe bedrijven die gesticht werden en de nevenbedrijven die omgezet werden in A+B-bedrijf geringe oppervlakten cultuurgrond hadden. De 7 nieuwe bedrijven hadden gemiddeld 3,25 ha grond, de 5 bedrijven uit de C-groep gemiddeld 2,59 ha. Van de 14 bedrijven waarmee de categorie < 5 ha toenam (zie tabel 15) waren er 9 nieuw of in 1965 nog C-bedrijf.

Naast de vermeerdering in de grootteklassen < 5 ha heeft er een vermindering plaats in de grootteklassen van 5 tot 20 ha en een toeneming in de klasse ≥ 20 ha. De 27 bedrijven die opgeheven of overgegaan zijn naar de C- of D-beroepsgroep hadden te zamen 280 ha in gebruik. De gemiddelde oppervlakte van deze bedrijven is dus slechts 0,8 ha kleiner dan die van de bedrijven die gebleven zijn (10,38 ha versus 11,18 ha).

Tabel 15. De verdeling van de A+B-bedrijven naar grootteklasse in 1965 en 1970

	1965		1970		+ 0/-
	aantal	%	aantal	%	
Oppervl. zonder cultuurgrond	2	1	4	2	+ 2
< 1 ha	2	1	8	5	+ 6
1 - < 5 ha	16	9	22	13	+ 6
5 - < 10 ha	62	35	48	30	- 14
10 - < 15 ha	63	36	50	31	- 13
15 - < 20 ha	21	12	16	10	- 5
≥ 20 ha	11	6	14	9	+ 3
Totaal	177	100	162	100	- 15

Van deze bedrijven hadden er 24 een oppervlakte tussen de 5 en 15 ha.

De vergrotingen en de verkleiningen zijn nagenoeg aan elkaar gelijk. Toch komt in de lagere en de hoogste oppervlakteklassen een vermeerdering voor van het aantal bedrijven. De spreiding over de oppervlakteklassen wordt dus groter.

De bedrijven die in de periode 1970 - 1980 opgeheven zullen worden zijn over het algemeen iets kleiner dan de bedrijven die zullen blijven. De gemiddelde bedrijfsoppervlakte van de Blijvers is namelijk ruim 11 ha, de gemiddelde oppervlakte van de Wijkers is 8 ha. De vrijkomende oppervlakte cultuurgrond zal groter zijn dan de 209 ha van de Wijkers. Hiervoor is immers reeds gesteld dat het aantal bedrijven dat opgeheven zal worden gelijk zal zijn aan het aantal Wijkers plus Twijfelaars. De oppervlakte cultuurgrond van deze bedrijven bedraagt 253 ha ofwel 20,5% van de oppervlakte cultuurgrond van de A+B-bedrijven in 1970.

Tabel 16. De bedrijfsoppervlakte van de Blijvers, Wijkers en de Twijfelaars

	Aantal bedrijven		
	Blijvers	Wijkers	Twijfelaars
zonder c. grond	4		
< 1 ha	6	2	
1 - < 5 ha	16	4	2
5 - < 10 ha	31	9	8
10 - < 15 ha	34	11	5
15 - < 20 ha	16		
≥ 20 ha	13		1
Aantal bedrijven	120	26	16
Oppervlakte	1 365	209	144
Oppervl. p. bedr.	11	8	9

§ 5. De ontwikkelingen in de deelgebieden

De ontwikkelingen van de aantallen bedrijven en van de verdeling naar beroepsgroep lopen voor de drie deelgebieden niet ver uit elkaar.

In Midden blijkt het aantal bedrijven het sterkst afgenomen te zijn, in Oost het minst (zie tabel 17). In West nam het aandeel van de A+B-beroepsgroep iets af, in Midden en Oost bleven de verhoudingen nagenoeg constant.

Tabel 17. De ontwikkeling naar beroepsgroep in West, Midden en Oost

Gebied		Totaal		A + B		C		D	
		aantal	%	aantal	%	aantal	%	aantal	%
West	1965	18	100	12	67	6	33	-	-
	1970	17	100	9	53	7	41	1	6
Midden	1965	122	100	70	57	39	32	13	11
	1970	111	100	62	56	33	30	16	14
Oost	1965	160	100	95	60	42	26	23	14
	1970	153	100	91	60	39	25	23	15
Totaal	1965	300	100	177	59	87	29	36	12
	1970	281	100	162	58	79	28	40	14

Bij een nadere beschouwing wordt duidelijk dat er interessante verschillen zijn tussen West, Midden en Oost voor wat betreft de A+B-bedrijven. In West was in 1970 nog 75% van het aantal dat in 1965 in de A+B-categorie voorkwam nog als zodanig aanwezig. Daarnaast kwamen er in West geen nieuwe bedrijven. In Midden en Oost waren in 1970 nog resp. 85% en 83% over van de bedrijven in 1965. Daarnaast kwamen er in Midden 2 bedrijven bij en in Oost 12. Dit resulteert in een vermindering van de A+B-categorie van 25% in West, 11,5% in Midden en 4,3% in Oost in 5 jaren.

Ook in 1970 is de situatie van dien aard dat we in West en Midden een snellere vermindering van de aantallen hoofdberoepsbedrijven mogen verwachten dan in Oost. De leeftijden van de bedrijfshoofden zijn nl. in Oost wat lager dan in West en Midden (zie tabel 18). In Oost is 71% van de bedrijfshoofden jonger dan 50 jaar, in West en Midden is dit resp. 55,5% en 51,6%.

Tabel 18. De leeftijdsopbouw van de bedrijfshoofden in West, Midden en Oost in 1970

	Tot.	%	West	%	Midden	%	Oost	%
< 40 jr.	64	39,5	3	33,3	19	30,6	42	45,7
40 - < 50 jr.	38	23,5	2	22,2	13	21,0	23	25,3
50 - < 65 jr.	53	32,7	3	33,3	26	41,9	24	26,3
> 65 jr.	7	4,3	1	11,1	4	6,5	2	2,2
	162	100,0	9	100,0	62	100,0	91	100,0

Bovendien is er verschil tussen West, Midden en Oost in opvolging van de bedrijfshoofden. In West is op een van de 4 bedrijven welke voor opvolging in aanmerking komen (bedrijven met een bedrijfshoofd > 50 jr.) een opvolger (= 25%). In Midden is dit op 10 van de 30 (= 33,3%) en in Oost op 12 van de 26 (= 46,2%). Voor zover de vermindering van het aantal bedrijven afhankelijk is van de leeftijden van de bedrijfshoofden mogen we dus verwachten dat in West de snelste vermindering plaats zal hebben en in Oost de meest trage.

De ontwikkeling van het grondgebruik vertoont in alle drie de deelgebieden dezelfde tendenties als we voor het totaal waargenomen hebben (zie bijlage 4): een vermindering van de totale oppervlakte en van de bedrijven in de A+B-beroepsgroep; daarnaast een toeneming van het C- en D-grondgebruik.

De oppervlaktestructuur is in West beter dan in Midden en Oost. De gemiddelde bedrijfsgrootte is in West 18 ha, in Midden en Oost resp. 10,5 ha en 10 ha (gegevens van 1970). Er is dan ook een aanmerkelijk verschil tussen de verdeling naar grootte (zie tabel 19). Bedrijven die kleiner zijn dan 5 ha komen in West niet voor, in Midden is dit 13% en in Oost 30%. In West is 33% van de bedrijven groter dan 20 ha, in Midden is dit 5% en in Oost 9%.

Tabel 19. De verdeling van de A+B-bedrijven naar grootte in West, Midden en Oost in 1970

	Aantal		Aantal		Aantal		Aantal	
	totaal	%	West	%	Midden	%	Oost	%
Geen cult.gr.	4	2	-	-	1	2	3	3
< 1 ha	8	5	-	-	2	3	6	7
1 - < 5 ha	22	13	-	-	4	6	18	20
5 - < 10 ha	48	30	2	23	22	36	24	26
10 - < 15 ha	50	31	3	33	25	40	22	24
15 - < 20 ha	16	10	1	11	5	8	10	11
> 20 ha	14	9	3	33	3	5	8	9
Totaal	162	100	9	100	62	100	91	100

§ 6. Verkaveling, pacht en eigendom

Het grondgebruik in het ruilverkavelingsgebied is erg versnipperd. De 158 bedrijven met cultuurgrond in 1970 hebben gemiddeld per bedrijf 6,8 kavels ¹⁾ met een gemiddelde oppervlakte van 1,60 ha (zie tabel 20). De gemiddelde kavelgrootte is op de grote bedrijven wat ruimer dan op de kleinere. Niettemin is ook op de grote bedrijven de verkaveling ongunstig.

1) Kavel = een stuk grond dat omsloten wordt door grond van een ander (CBS-norm).

Tabel 20. Bedrijfsverkaveling in 1970

Bedrijfs- grootte	Aantal bedr. met C- grond	Aantal kavels per bedrijf	Gem. kavel- grootte	Aantal bedrijven met, kavels				
				1	2	5	10	20 en >
< 5 ha	30	2,3	0,96	13	14	3		
5 - < 10 ha	48	5,9	1,31	3	15	25	5	
10 - < 15 ha	50	8,5	1,43		9	22	19	
15 - < 20 ha	16	9,8	1,77		1	5	10	
≥ 20 ha	14	10,4	2,76		3	5	4	2
Totaal	158	6,8	1,60	16	42	60	38	2

Voor de rundveehouderijbedrijven is het van belang kavels van een behoorlijke omvang te hebben, vooral een grote huiskavel is belangrijk. We zien uit de verdeling in tabel 21 dat ook bij deze bedrijven het aantal kavels te groot is, ook al is de gemiddelde kavelgrootte iets ruimer dan bij de andere bedrijfstypen. Ook bij de gemengde bedrijven is de verkaveling eveneens slecht, terwijl ook op deze bedrijven het grondgebruik van belang is. Dit is anders bij de veredelingsbedrijven: voor deze bedrijven is het aantal kavels en de kavelgrootte van minder belang.

Tabel 21. Bedrijfsverkaveling naar bedrijfstype (zie voor de verdeling in bedrijfstype bijlage 5)

Bedrijfstype	Aant. bedr. met grond	Aant. ka- vels per bedrijf	Gem. kavel- grootte	Aantal bedrijven met				
				kavels				
				1	2	5	10	≥ 20
					-	-	-	
					4	9	19	
≥80% veredeling	31	3,8	1,25		22	7	2	
40-80% veredeling	42	7,4	1,39		9	22	11	
≥60% rundvee- houderij	49	7,6	2,08		15	18	15	1
≥60% tuinbouw	10	2,7	1,10		8	2		
Gemengde bedr.	26	9,6	1,36		4	11	10	1

Van de grond die gebruikt wordt door A+B-bedrijven is 67% eigendom en 33% pacht. Van deze 33% is ongeveer de helft gepacht van ouders. In gebied West komt relatief meer pacht voor, nl. 54%. Deze grond wordt gepacht van vreemden. Op de veredelingsbedrijven en op de gemengde bedrijven is een hoger percentage van de grond in eigendom dan op de rundveehouderij- en tuinbouwbedrijven (zie tabel 22).

Tabel 22. Eigendom en pacht

Oppervlakte en type	Oppervlakte cult. grond	Percentage		
		eigendom	pacht	pacht van ouders
< 5 ha	65,92	81	19	18
5 - < 10 ha	368,97	68	32	32
10 - < 15 ha	608,33	67	33	18
15 - < 20 ha	276,46	80	20	9
≥ 20 ha	399,74	54	46	4
Totaal	1 719,42	67	33	15
≥80% verede- ling	148,76	71	29	23
40-80% verede- ling	433,53	81	19	9
≥60% rundvee- houderij	769,59	56	44	16
≥60% tuinbouw	29,88	50	50	28
gemengde be- drijven	337,66	74	26	11

HOOFDSTUK III

BEDRIJFSSTRUCTURELE ASPECTEN

§ 1. Het grondgebruik

Het grondgebruik is aanzienlijk veranderd in de laatste vijf jaren. De oppervlakte bouwland is met 344 ha afgenomen en het graslandgebruik nam met 210 ha toe. Het tuinland, dat toch al niet van veel betekenis was in 1965, nam af met 18 ha. Braakland komt nauwelijks voor in dit gebied (zie tabel 23).

Tabel 23. Het grondgebruik naar beroepsgroep van 1965-1970

Beroeps- groep	Bouwland		Grasland		Tuinland	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970
A+B	775	411	1 107	1 258	66	48
C	72	70	90	130	7	5
D	27	49	55	74	3	4
Totaal	874	530	1 252	1 462	76	57

Het grondgebruik door de C-bedrijven is iets minder snel veranderd dan dat van de A+B-bedrijven. In 1965 was 56% van de grond van A+B-bedrijven in gebruik als grasland, in 1970 was dit 73%. Bij de C-bedrijven nam dit percentage toe van 53% tot 63%. Op de D-bedrijven verminderte het percentage grasland van 65% tot 58%. De groep D-bedrijven heeft echter slechts 6% van de totale hoeveelheid grond in gebruik en dit zal in de toekomst weinig toenemen, zodat deze ontwikkeling minder belangrijk is. Ook bij de kleine A+B-bedrijven zien we dat het percentage grond in gebruik als grasland laag is, lager dan bij de grotere bedrijven. Bij deze bedrijven komt meer tuinbouw voor doch ook meer bouwland. Naarmate de bedrijven groter zijn is een hoger percentage van de grond in gebruik als grasland. Uitgezonderd bij de bedrijven van 15 ha tot 20 ha. In al deze grootteklassen is het graslandgebruik toegenomen en het bouwlandgebruik gedaald (zie tabel 24).

Tabel 24. De ontwikkeling van het grondgebruik naar grootteklasse (percentages)

Oppervlakte	Bouwland		Grasland		Tuinland	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970
< 5 ha	37	35	41	39	22	28
5 - < 10 ha	44	28	49	66	7	6
10 - < 15 ha	40	26	58	73	2	1
15 - < 20 ha	45	27	55	72	0	1
> 20 ha	27	13	66	86	7	1
Totaal A+B	40	24	56	73	4	3

§ 2. De ontwikkeling naar bedrijfstype

De wijziging in de produktie komt uit de beschrijving van typen beter naar voren dan uit de beschrijving van het grondgebruik. Het aantal gemengde bedrijven (vaak bedrijven waarop nogal wat bouwland voorkomt) nam sterk af. Ook het aantal tuinbouwbedrijven verminderde iets. Hier staat tegenover: een toeneming van de rundveehouderijbedrijven en van de veredelingsbedrijven (zie tabel 25).

Tabel 25. De ontwikkeling van de A+B-bedrijven naar bedrijfstype van 1965 tot 1970

Type	1965		1970	
	aantal	%	aantal	%
≥80% veredeling	8	4	35	22
40-80% veredeling	26	15	42	26
≥60% rundveeh.	40	23	49	30
≥60% tuinbouw	12	7	10	6
Gemengde bedrijven	91	51	26	16
Totaal	177	100	162	100

Veel gemengde bedrijven blijken de veredeling uitgebreid te hebben. Van de 91 gemengde bedrijven in 1965 zijn er 31 in 1970 in een van de veredelingsstypen ingedeeld (zie tabel 26). Daarnaast zijn 22 bedrijven in de richting van de rundveehouderij gegaan. Ook op de rundveehouderijbedrijven in de veredeling toegenomen, zodat 6 van de 40 rundveehouderijbedrijven uit 1965 in 1970 bij de veredelingsstypen 1) ingedeeld zijn. In totaal zijn in 1970 78 van de 177 uit 1965 in een andere categorie in-

- 1) De overgang van het ene type naar het andere kan veroorzaakt worden door kleine veranderingen in de samenstelling van de produktieomvang. We veronderstellen dat deze toevallige overgangen tegen elkaar wegvallen.

gedeeld. Hiervan nam op 52 bedrijven het belang van de veredeling toe en op 23 het belang van de rundveehouderij, terwijl 3 bedrijven gemengde bedrijven werden. Ook de nieuwe bedrijven zijn voornamelijk veredelingsbedrijven naast één rundveehouderijbedrijf en 2 tuinbouwbedrijven. De opgeheven bedrijven zijn voornamelijk gemengde bedrijven.

Tabel 26. Typeverandering, opheffing en stichting van 1965-1970

1965	1970					Overg. c.q. op heffing	totaal 1965
	≥80% vere- deling	40-80% vere- deling	≥60% rund- vee	≥60% tuin- bouw	ge- mengd		
≥80% veredeling	8						8
40-80% veredeling	13	8	1			4	26
≥60% rundvee		6	25		2	7	40
≥60% tuinbouw		2		8	1	1	12
Gemengd	7	24	22		23	15	91
Van C naar A+B	3		1	1			
Stichting	4	2		1			
Totaal 1970	35	42	49	10	26		

Bij deze typeveranderingen speelt het grondverkeer slechts een beperkte rol. De veredelingsbedrijven en de tuinbouwbedrijven welke in 1970 aanwezig waren hebben in de periode van 5 jaar daarvoor 89 ha meer in het verkeer gebracht dan eruit opgenomen. De rundveehouderijbedrijven uit 1970 hebben in de jaren daarvoor 59 ha meer opgenomen dan in het verkeer gebracht en de gemengde bedrijven 32 ha.

Het gevolg van de typeveranderingen en het grondverkeer is dat de gemiddelde bedrijfsoppervlakte per bedrijfstype in 1965 en 1970 nogal verschillend is. De gemiddelde bedrijfsgrootte van de bedrijven met meer dan 80% veredeling nam toe van 1,6 ha tot 4,3 ha en die van de bedrijven met nogal wat veredeling van 8,30 ha tot 10,30 ha. De gemiddelde bedrijfsgrootte van de rundveehouderijbedrijven groeide met iets meer dan 2 ha van 13,65 ha tot 15,71 ha. Ook die van de gemengde bedrijven is iets toegenomen (zie tabel 27).

Tabel 27. De ontwikkeling van bedrijfsgrootte naar bedrijfstype

Bedrijfstype	1965		1970	
	aantal bedrijven	gemidd. oppervl.	aantal bedrijven	gemidd. oppervl.
≥80% veredeling	8	1,60	35	4,25
40-80% veredeling	26	8,30	42	10,31
≥60% rundveehouderij	40	13,65	49	15,71
≥60% tuinbouw	12	7,25	10	3,00
Gemengd	91	12,05	26	13,00
Totaal	177	11,07	162	10,62

Uit de indeling in Blijvers en Wijkers blijkt dat het aantal bedrijven in de veredelingsstypen langzamer zal afnemen dan de aantallen in de overige types. De percentages Blijvers zijn in deze types het hoogst. De ontwikkeling die hier naar voren komt kan nog versterkt worden door de groei van de veredelingsproduktie. Er bestaan namelijk nog aanzienlijke groeimogelijkheden voor de veredeling. De perspectieven voor de rundveehouderij en de akkerbouw zijn minder gunstig. Op sommige rundveehouderijbedrijven en op sommige gemengde bedrijven zal de produktie in de veredelingssector uitgebreid worden, zodat deze bedrijven van type zullen veranderen.

Tabel 28. De Blijvers - Wijkers - Twijfelaars naar bedrijfstype

	≤80%		40-80%		≥60%		≥60%			
	vere- deling	%	vere- deling	%	rund- vee	%	tuin- bouw	%	ge- mengd	%
Blijvers	31	88,6	35	83,3	32	65,3	6	60,0	16	61,5
Wijkers	2	5,7	4	9,5	14	28,6	2	20,0	4	15,4
Twijfe- laars	2	5,7	3	7,2	3	6,1	2	20,0	6	23,1
Totaal	35	100,0	42	100,0	49	100,0	10	100,0	26	100,0

§ 3. De ontwikkeling van de produktieomvang naar type

Naast de verschillen in aantalsontwikkeling per type bestaan er aanzienlijke verschillen in de ontwikkeling van de gemiddelde produktieomvang per type. In 1965 werd de gemiddelde produktieomvang 81 sbe. De bedrijven met meer dan 80% veredeling hadden toen met gemiddeld 71 sbe de laagste produktieomvang. De bedrijven met meer dan 60% tuinbouw de hoogste met 113 sbe (zie tabel 29). In 1970 was de gemiddelde produktieomvang 118 sbe. De bedrijven met meer dan 80% veredeling hadden nu gemiddeld 154 sbe, een toeneming van 83 sbe. Het gemiddelde van de tuinbouwbedrijven daalde daarentegen met 5 sbe. Ook de omvang van de rundveehouderijbedrijven en van de gemengde bedrijven nam minder toe.

De toeneming van de gemiddelde bedrijfsomvang komt nagenoeg geheel voor rekening van de veredeling. Gemiddeld had een bedrijf in 1965 21 sbe voor veredeling, in 1970 was dit 57 sbe, een toeneming van 36 sbe. De toeneming van de veredeling vond zowel plaats op de veredelingsbedrijven als op de gemengde bedrijven.

De tweede factor, waardoor de ongelijke toeneming van de gemiddelden van de typen veroorzaakt werd, was de overgang van het ene type naar het andere. Bij de gemengde bedrijven was de bedrijfsomvang van de bedrijven die de veredeling uitbreidden in 1965 al groter dan die van de bedrijven die dit niet of in mindere mate gedaan hebben (zie tabel 30).

Tabel 29. De productieomvang naar bedrijfstype in 1965 en in 1970 en de samenstelling van de productieomvang (in percentages)

Type	Gemiddeld aantal sbe		Percent. van de productieomvang (in sbe) voor							
			akkerbouw		rundvee- houderij		veredeling		tuinbouw	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970
≥ 80% veredeling	71	154	6	4	1	5	91	90	2	1
40-80% veredeling	87	130	15	8	25	28	54	59	6	5
≥ 60% rundveehouderij	80	96	16	8	73	80	11	11	0	1
≥ 60% tuinbouw	113	108	2	1	3	0	4	1	91	98
Gemengd	76	96	28	19	46	46	22	29	4	6
Totaal	81	118	20	8	43	35	26	48	11	9

Tabel 30. De gemiddelde bedrijfsomvang van de gemengde bedrijven in 1965 naar bedrijfstype in 1970

Bedrijfstype in 1970	Aantal in 1970	Gemiddelde bedrijfsomvang in 1965	Gemiddelde bedrijfsomvang in 1970
≥ 80% veredeling	7	86	152
40-80% veredeling	24	88	126
≥ 60% rundveehouderij	22	75	94
gemengd	23	71	88
Totaal	76	79	108

Zo was de gemiddelde bedrijfsomvang van de 7 bedrijven die in 1970 ≥ 80% veredeling hadden in 1965 reeds 86 sbe; daarentegen was de bedrijfsomvang van de bedrijven die niet veranderden gemiddeld 71 sbe, m.a.w. juist de betere gemengde bedrijven hebben de veredeling aanzienlijk uitgebreid.

Bij de rundveehouderijbedrijven deed dit negatieve selectie-effect zich niet voor. De bedrijven die overgingen naar de veredeling waren in 1965 gemiddeld 10 sbe kleiner dan de bedrijven die in de rundveehouderij zijn gebleven. De groei van deze bedrijven was iets sneller dan die van de rundveehouderijbedrijven. Toch hadden ze in 1970 een bedrijfsomvang die gemiddeld nog 3 sbe kleiner was dan het gemiddelde van de rundveehouderijbedrijven die niet van type veranderd waren.

Ten slotte heeft ook het opheffen c/q stichten van bedrijven en beroepsovergang invloed op de ontwikkeling van de gemiddelden. De opgeheven bedrijven en de bedrijven die overgingen naar een andere beroepsgroep waren over het algemeen kleine bedrijfjes; gemiddeld hadden ze

een produktieomvang van 64,5 sbe. Dit waren, zoals we in de vorige paragraaf gezien hebben, voornamelijk gemengde bedrijven en rundveehouderijbedrijven. De nieuwe gestichte bedrijven en de bedrijven die overkwamen uit een andere beroepsgroep hadden gemiddeld een produktieomvang van 138 sbe. Dit waren hoofdzakelijk veredelingsbedrijven.

§ 4. De ontwikkeling van de gemiddelde bedrijfsomvang en van de verdeling naar bedrijfsomvang

In de vorige paragraaf zagen we dat de gemiddelde bedrijfsomvang toenam van 81 tot 118 sbe. Er hebben zich de laatste 5 jaren grote verschuivingen voorgedaan in de verdeling van de bedrijven naar bedrijfsomvang (zie tabel 31).

Tabel 31. De bedrijven naar produktieomvang in sbe in 1965 en in 1970

Produktieomvang	Aantal bedrijven		
	1965	1970	+ of -
< 50 sbe	30	23	- 7
50 - < 70 sbe	44	11	- 33
70 - < 90 sbe	44	26	- 18
90 - < 110 sbe	26	24	- 2
110 - < 150 sbe	28	43	+ 15
150 - < 200 sbe	4	20	+ 16
≥ 200 sbe	1	15	+ 14
	177	162	- 15

De aantallen bedrijven in de lagere klassen nemen af, die in de hogere nemen toe. Toch zal blijken dat een aanzienlijk percentage een kleine produktieomvang heeft en beëindigd moet worden. In de afgelopen periode is van de bedrijven met een kleine produktieomvang een hoger percentage beëindigd en een lager percentage vergroot dan van de grotere bedrijven. Tevens is een hoger percentage gelijk gebleven (zie tabel 32).

Tabel 32. De percentages bedrijven die gelijk gebleven zijn, verkleind c.q. vergroot zijn, dan wel opgeheven in de periode 1965-1970

Bedrijfsomvang in 1965	Aantal in 1965	% in dezelfde sbe-kl.	% in een lagere sbe-kl.	% in een hogere sbe-kl.	Uit de A+B-groep
< 50 sbe	30	47	-	30	23
50 - < 70 sbe	44	14	9	50	27
70 - < 90 sbe	44	27	12	52	9
90 - < 110 sbe	26	15	4	76	4
110 - < 150 sbe	28	32	18	43	7
≥ 150 sbe	5	60	20	-	20
Totaal	177	27	9	49	15

Als een globale benadering voor de minimumomvang voor een levensvatbaar eenmansbedrijf wordt vaak 90 à 100 sbe aangehouden. Deze norm betekent voor dit gebied dat + 60 bedrijven of 37% van het totaal waarschijnlijk onvoldoende ontwikkelingsmogelijkheden bezitten. Dit komt nagenoeg overeen met het aantal waarmee in de vooruitberekening rekening is gehouden.

Uit de indeling in Blijvers en Wijkers blijkt hoe groot de verschillen in produktieomvang zijn tussen bedrijven die gecontinueerd zullen worden en de bedrijven die opgeheven zullen worden. De bedrijfsomvang van de Blijvers was in 1970 gemiddeld 133 sbe. De produktieomvang van de Wijkers was nog niet de helft nl. 64,5 sbe en de produktieomvang van de Twijfelaars was gemiddeld 87 sbe. Niet alle bedrijven < 90 sbe zullen opgeheven worden. Uit de verdeling blijkt namelijk dat er ook kleine bedrijven zijn waarvan men verwacht dat ze zullen blijven bestaan, terwijl er ook grotere bedrijven zijn die zullen wijken (zie tabel 33).

Tabel 33. Aantal bedrijven

	Blijvers	Wijkers	Twijfelaars
< 50	7	12	4
50 - < 70	8	2	1
70 - < 90	14	7	5
90 - < 110	20	3	1
110 - < 150	37	2	4
150 - < 200	19	-	1
≥ 200	15	-	-
Totaal	120	26	16
Aantal sbe	16 074	1 679	1 393
Sbe per bedrijf	133	64,5	87

§ 5. De produktieomvang naar bedrijfstak

De totale produktieomvang was in 1965 14 306 sbe en in 1970 19 147: een toeneming van 34% (6% per jaar). Deze toeneming deed zich voor bij de veredeling en bij de rundveehouderij. De tuinbouw en de akkerbouw namen daarentegen af. In 1970 vormde de veredeling de belangrijkste bedrijfstak met 48% van de produktieomvang. Daarna volgde de rundveehouderij met 35% en de akkerbouw en de tuinbouw met elk ongeveer 8% (zie tabel 34).

Tabel 34. De omvang van de produktierichtingen, tevens naar deelgebied in 1965 en 1970

	Totaal		West		Midden		Oost	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970
Akkerbouw	20	8	10	4	20	10	21	8
Rundveehouderij	43	35	62	69	46	36	37	31
Veredeling	26	48	12	23	25	49	29	51
Tuinbouw	11	9	16	4	9	5	13	10
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Aantal sbe	14 307	19 147	1 224	1 172	5 660	7 064	7 423	10 910

In gebied West is de produktieomvang iets verminderd (zie tabel 34). Deze nam in Midden en Oost sterk toe. In West houdt men zich relatief meer bezig met de rundveehouderij en minder met veredeling dan in Midden en Oost, doch ook in West neemt de omvang van de veredelingsproduktie toe.

§ 6. De dierlijke veredelingsproduktie

De dierlijke veredelingsproduktie op de A+B-bedrijven omvatte in 1970 48,3% van de produktieomvang uitgedrukt in sbe. Op de eerste plaats komt de leghennenstapel welke 33% van de dierlijke veredeling vormt. Daarna komen de fokzeugen met 26%, de mestvarkens en slachtkippen met respectievelijk 19% en 18,5% en ten slotte de kalkoenen en mestkalveren met 2% en 1,5% van de produktieomvang. In 1965 was de varkenshouderij van iets meer betekenis dan de pluimveehouderij. De uitbreiding bij de mestkuikens en de leghennen ging sneller dan bij de zeugen en de mestvarkens, zodat in 1970 de pluimveehouderij iets belangrijker was dan de varkenshouderij (zie tabel 35).

Tabel 35. De groei bij de veredelingsproduktie op A+B-bedrijven van 1965 tot 1970

	1965			1970		
	aantal	sbe	%	aantal	sbe	%
Fokzeugen	688	1 100,8	30	1 458	2 332,8	26
Mestvarkens	4 721	755,7	21	10 551	1 088,1	19
Mestkalveren	272	108,8	3	344	137,6	1,5
Leghennen	62 426	1 248,5	34	149 233	2 984,6	33
Mestkuikens	109 000	436,0	12	411 000	1 644,0	18,5
Kalkoenen	-			16 700	167,0	2
		3 649,8	100		8 954,1	100

... ..

a. Leghennen en mestkuikens

Een derde gedeelte van de produktieomvang van de veredeling bestaat uit leghennen. Het aantal bedrijven waarop leghennen voorkomen is sterk gedaald, nl. van 96 naar 43, terwijl de leghennenstapel op de overblijvende bedrijven meer dan verdubbeld is. Per bedrijf kwamen in 1965 650 leghennen voor en in 1970 3 470. Ook in 1970 zijn er echter nog verschillende kleine eenheden (zie tabel 36). In de grootteklasse onder de 5 ha en boven de 20 ha bleef het aantal bedrijven gelijk. De vermindering deed zich voor op de middelgrote bedrijven. Het gemiddelde per bedrijf nam in alle grootteklassen toe, de grootste aantallen vinden we op de in oppervlakte kleine bedrijven.

De legkippen komen voor meer dan twee derde voor in Oost. De afneming van het aantal bedrijven is daar dan ook minder dan in Midden en West, terwijl de leghennenstapel er uitgebreid werd met 65 000 stuks tegen 19 000 in Midden en 1 500 in West.

Naast de A+B-bedrijven zijn er nog 9 nevenbedrijven en 6 D-bedrijven met in totaal 25 964 leghennen. In 1965 waren er dit 47 met 15 509 kippen.

Tabel 36. De leghennenstapel op A+B-bedrijven van 1965-1970

	1965		1970		Frequentieverdeling in 1970		
	aantal bedr.	aantal hennen	aantal bedr.	aantal hennen	aantal leghennen per bedrijf		
					< 1000	1000-2500	≥ 2500
< 5 ha	8	12 355	8	47 170		2	6
5 - < 10 ha	39	22 998	17	63 460	6	3	8
10 - < 15 ha	31	17 763	12	23 063	4	5	3
15 - < 20 ha	15	7 970	3	8 500	1		2
> 20 ha	3	1 340	3	7 040	1		2
Totaal	96	62 426	43	149 233	12	10	21
Per bedrijf		650		3 470			

De mestkuikenproduktie was de snelst groeiende tak in de veredelingssector. In 1965 waren er 18 bedrijven met 109 000 stuks, in 1970 nog eveneens 18 doch met 411 000 mestkuikens. Het gemiddelde per bedrijf was in 1965 6 056, in 1970 was dit 22 833. Op de bedrijven die groter zijn dan 20 ha komen geen mestkuikens voor, de eenheden komen vooral voor op de kleinere bedrijven (zie tabel 37).

Tabel 37. De mestkuikens op A+B-bedrijven van 1965-1970

	1965		1970		Frequentieverdeling in 1970	
	aantal bedrij- ven	aantal mest- kuikens	aantal bedrij- ven	aantal mest- kuikens	5000-<10000	≥10000
< 5 ha	6	36 800	7	179 000	1	6
5 - < 10 ha	6	23 000	5	94 000		5
10 - < 15 ha	5	37 200	3	44 000		3
15 - < 20 ha	1	12 000	3	94 000		3
Totaal	18	109 000	18	411 000	1	17
Per bedrijf		6 056		22 833		

In het westelijk deel van het gebied treffen we geen mestkuikens aan in 1970, in Midden staan 8 bedrijven met gemiddeld 13 000 mestkuikens en in Oost zijn er 10 met gemiddeld 32 600 mestkuikens.

b. Fokvarkens en mestvarkens

De varkenshouderij vormt 44% van de veredelingsproduktie. Iets meer dan de helft bestaat uit fokvarkens en iets minder dan de helft uit mestvarkens. In 1970 werden op 72% van het totale aantal A+B-bedrijven varkens gehouden. In de meeste gevallen houdt men of wel alleen mestvarkens of wel alleen fokvarkens. Op 34 van de 118 bedrijven met varkens in 1970 heeft men echter zowel fokvarkens als mestvarkens. Op deze bedrijven is de fokkerij van meer belang dan de mesterij.

In 1965 waren er 66 bedrijven met fokzeugen, waarvan er op 52 naast de fokzeugen ook nog mestvarkens voorkwamen. In 1970 waren er 45 bedrijven met fokzeugen waarvan er 11 gespecialiseerd waren. Het aantal fokzeugen nam toe van 688 in 1965 tot 1 458 in 1970, gemiddeld per bedrijf dus van 10 tot 32. We zien dus ook hier weer een afneming van het aantal bedrijven en een vergroting van de eenheden op de overblijvende bedrijven. Op de bedrijven boven de 20 ha kwamen in 1970 geen fokzeugen voor. De grootste aantallen treffen we aan op bedrijven tussen de 5 ha en 15 ha. De groei is echter het sterkst op de kleine bedrijven en ook het gemiddelde per bedrijf is daar hoger dan op bedrijven met meer grond.

Tabel 38. De fokvarkens op A+B-bedrijven in 1965 en 1970

	1965		1970		frequenties in 1970		
	aantal bedr.	aantal zeugen	aantal bedr.	aantal zeugen	< 20	20-< 40	≥ 40
- < 5 ha	4	100	8	373	1	3	4
5 - < 10 ha	28	252	15	542	5	4	6
10 - < 15 ha	23	228	16	418	9	4	3
15 - < 20 ha	8	64	6	125	3	2	1
≥ 20 ha	3	44					
Totaal	66	688	45	1 458	18	13	14
Per bedrijf		10		32			

Het aantal bedrijven met mestvarkens nam af van 126 tot 107. In 1965 waren er 74 bedrijven waarop naast de mestvarkens geen zeugen voorkwamen, in 1970 was dit één bedrijf minder. De vermindering van bedrijven waarop mestvarkens en fokvarkens in combinatie voorkomen gaat dus veel sneller. De varkensstapel van de bedrijven met mestvarkens werd uitgebreid van 4 723 tot 10 571. Het gemiddelde per bedrijf steeg hierdoor met 62 (zie tabel 39). Bijna de helft van de mestvarkens wordt gehouden op bedrijven van 10 ha tot 15 ha, op de grotere bedrijven komen niet veel mestvarkens voor. Een groot aantal eenheden is kleiner dan 50 mestvarkens. Op deze bedrijven komen veel fokvarkens voor zoals hierboven is vermeld. Er zijn 21 bedrijven met meer dan 200 mestvarkens; van deze bedrijven heeft er één naast de mestvarkens ook nog fokzeugen. In 1965 was er nog geen enkel bedrijf met 200 of meer mestvarkens.

Tabel 39. De mestvarkens op A+B-bedrijven van 1965-1970

	1965		1970		frequenties in 1970		
	aantal bedr.	aantal mest- vark.	aantal bedr.	aantal mest- vark.	< 50	50-< 200	≥ 200
< 5 ha	9	253	18	1 993	5	10	3
5 - < 10 ha	44	1 361	31	2 195	22	4	5
10 - < 15 ha	49	2 311	40	4 617	18	13	9
15 - < 20 ha	18	587	10	1 456	5	1	4
≥ 20 ha	6	211	8	290	6	2	
Totaal	126	4 723	107	10 571	56	30	21
Per bedrijf		37		99			

De fokvarkens worden voor ongeveer 70% in gebied Oost, voor 23% in gebied Midden en voor 7% in gebied West gehouden. Bij de mestvarkens liggen de verhoudingen iets anders, nl. Oost 53%, Midden 45% en West 2%.

Het aantal C-bedrijven waarop varkens gehouden worden neemt eveneens af. In 1965 kwamen op 19 nevenbedrijven gemiddeld 4 fokvarkens voor, in 1970 op 9 bedrijven gemiddeld 14. In totaal werden er op 28 nevenbedrijven met mestvarkens 1 616 stuks geteld, waarvan 2 bedrijven met eenheden welke groter waren dan 200 stuks.

c. Kalkoenen en mestkalveren

Naast de genoemde takken van veredeling komen nog op 4 bedrijven kalkoenen voor, en wel in totaal 16 700 stuks. Hiervan hebben er 2 een eenheid van 100-3 000 stuks en 2 een eenheid van 5 000 tot 10 000. Alle 4 bedrijven zijn kleiner dan 10 ha. In 1965 zijn de kalkoenen niet geteld, zodat we geen lijn kunnen aangeven.

Op 5 bedrijven worden in totaal 344 mestkalveren gehouden. Op 3 bedrijven worden kleine eenheden aangehouden van 10-25 stuks, op 2 bedrijven treft men grotere eenheden aan van 100 tot 150 stuks. Het aantal mestkalveren nam toe van 272 tot 344. In 1965 werden deze kalveren gemest op 19 bedrijven. In 1970 waren er nog 5 over.

§ 7. De rundveehouderij

Na de veredeling is de rundveehouderij de tweede belangrijke bedrijfstak met 35% van de produktieomvang. De groei van de rundveehouderij was in de afgelopen periode 10%, belangrijk minder dan die van de veredeling. Hierdoor kwam de rundveehouderij dan ook op de tweede plaats terecht.

Het aantal bedrijven met melkkoeien nam af van 152 tot 98: een vermindering van 35,5%. Deze vermindering had plaats in alle grootteklassen behalve in de klasse bedrijven groter dan 20 ha. In 1965 kwamen op 86% van de A+B-bedrijven melkkoeien voor, in 1970 was dit op 60%. Ondanks deze afnemende van het aantal bedrijven nam de melkveestapel toe met 41 stuks. In 1965 was het gemiddelde aantal koeien per bedrijf 9,7 en in 1970 15,5 (zie tabel 40).

Tabel 40. De ontwikkeling van de melkveestapel op A+B-bedrijven van 1965 tot 1970

	1965		1970	
	aantal bedrijven	melkkoeien	aantal bedrijven	melkkoeien
< 5 ha	7	17	2	2
5 - < 10 ha	53	336	30	239
10 - < 15 ha	61	654	39	568
15 - < 20 ha	21	275	15	274
> 20 ha	10	192	12	432
Totaal	152	1 474	98	1 515
Per bedrijf		9,7		15,5

De vermindering van de bedrijven met melkkoeien deed zich voor in de grootteklassen beneden 15 melkkoeien per bedrijf. Daar staat een toename tegenover van de bedrijven met meer dan 15 melkkoeien. Iets meer dan de helft van de bedrijven had in 1970 minder dan 15 melkkoeien, 40% had van 15 tot 30 koeien en 8% had er meer dan 30 (zie tabel 41). Veel bedrijven met melkkoeien zijn niet gespecialiseerd. Slechts op 48 van de 98 bedrijven met melkkoeien vormt de rundveehouderij meer dan 60% van de produktieomvang. Op deze 48 bedrijven vormt de rundveehouderij 80% van de produktieomvang, 20% wordt ingenomen door akkerbouw en veredeling.

Tabel 41. De omvang van de melkveestapel op A+B-bedrijven

Aantal melkkoeien per bedrijf	Totaal		Waarvan bedrijfstype ≥ 60% rundveehouderij	
	aantal bedrijven			
	1965	1970	1965	1970
1 - < 10	82	29	7	10
10 - < 15	45	22	16	10
15 - < 20	20	25	12	12
20 - < 30	3	14	3	8
≥ 30	2	8	2	8
Totaal	152	98	40	48

Evenals het aantal melkkoeien is het aantal stuks jongvee iets toegenomen in de laatste 5 jaren. In 1965 waren er 1 600 stuks jongvee, in 1970 was dit aantal 1 727 (+ 127). Per 100 koeien waren er in 1965 109 stuks jongvee en in 1970 114. In verhouding tot het aantal melkkoeien wordt er dus veel jongvee aangehouden.

Het overig mestvee nam toe van 222 tot 575 in 1970. Het aantal bedrijven met overig mestvee daalde enigszins. In 1965 waren er 46, in 1970 37, zodat de eenheden flink zijn toegenomen: van gemiddeld 5 in 1965 tot 16 in 1970.

Zoals in het begin van dit hoofdstuk gezegd is het bouwlandgebruik verminderd en is er nogal wat grasland ingezaaid. In 1965 was er 1 106 ha grasland, in 1970 was dit 1 257 ha. De intensiteit van het graslandgebruik wordt uitgedrukt in aantal melkkoeien per ha en aantal grootvee-eenheden per ha. De intensiteit is in de periode 1965-1970 iets afgenomen. In 1965 kwamen gemiddeld 133 melkkoeien voor op 100 ha, in 1970 was dit 120. Het aantal grootvee-eenheden (koeien, jongvee en mestvee) per 100 ha bedroeg in 1965 gemiddeld 2,16 en in 1970 2,13. Deze achteruitgang was sterk op de bedrijven beneden de 10 ha. Op de bedrijven boven de 10 ha nam het aantal g.v.e. per ha toe (zie tabel 42).

Tabel 42. De intensiteit van het graslandgebruik in 1965 en 1970 bij A+B-bedrijven

	Aantal melkkoeien per 100 ha grasland		Aantal g.v.e. per 100 ha	
	1965	1970	1965	1970
< 5 ha	85	9	197	74
5 - < 10 ha	142	98	247	217
10 - < 15 ha	147	127	226	230
15 - < 20 ha	144	137	227	246
≥ 20 ha	89	126	152	178
	133	120	216	213

Het aantal melkkoeien op 100 ha is opvallend laag. Op bedrijven met een LEI-administratie was in 1968/'69 in het zuidelijk zandgebied het aantal koeien op 100 ha (grasland + voedergewassen) 159 op de bedrijven met overwegend rundveehouderij en 161 op de bedrijven met veel veredeling. De oorzaak hiervan moeten we zoeken in de structuur van de bedrijven; het land ligt vaak versnipperd en niet aan huis. Het melken gaat moeilijk en het is gemakkelijker jongvee of mestvee aan te houden.

De verschillen tussen de deelgebieden zijn nogal groot. Het aantal melkkoeien per bedrijf is in West gemiddeld 24,5, in Midden 15,4 en in Oost 14,2. In West komen op een hoger percentage van de bedrijven melkkoeien voor.

De intensiteit wat betreft het aantal koeien op 100 ha grasland is er iets hoger dan in Midden en Oost, doch het aantal g.v.e. per ha is ongeveer even groot als in Midden en Oost (zie tabel 43).

Tabel 43. Kengetallen voor West, Midden en Oost van de rundveehouderij in 1970

	West	Midden	Oost
Percentage bedrijven met melkkoeien	89	58	59
Aantal melkkoeien per bedrijf	24,5	15,4	14,2
Aantal koeien per 100 ha	134	118	119
Aantal grootveeëenheden p. 100 ha	210	226	210

Naast de rundveehouderij op de A+B-bedrijven komt wat rundveehouderij voor op C- en D-bedrijven. In 1965 werden op 33 van de 125 C- en D-bedrijven in totaal 78 melkkoeien gehouden. In 1970 kwamen nog op 16 van de 122 C- en D-bedrijven melkkoeien voor. Het jongvee op deze bedrijven was in 1965 164 stuks en in 1970 172 stuks. Het mestvee nam toe van 48 tot 118 stuks. De intensiteit van de rundveehouderij was nog lager dan op de A+B-bedrijven. Op de C-bedrijven bedroeg het aantal g.v.e. per 100 ha 136, op de D-bedrijven was dit 86.

§ 8. De tuinbouw

De tuinbouw is de derde produktietak met 8,23% van de produktieomvang. In 1965 was dit nog 11,68%. De tuinbouw ging zowel relatief als absoluut in betekenis achteruit. Er wordt van verschillende produkten iets geteeld (appels, peren, kleinfruit, bloembollen en groenten), waarvan de helft op tuinbouwbedrijven en de rest op veredelingsbedrijven en gemengde bedrijven. De oppervlakte van de tuinbouw in de open grond vermindert met ongeveer 19 ha. De belangrijkste vermindering deed zich voor in de oppervlakte fruit. De overige veranderingen zijn van minder betekenis (zie tabel 44).

Tabel 44. Tuinbouwgewassen in de open grond in 1965 en 1970

	1965 aantal ha	1970 aantal ha
Appels en peren	33,10	24,57
Kleinfruit	6,44	2,57
Groente	17,54	13,90
Overige pit- en steenvruchten	7,71	4,84
Bloembollen	0,10	0,10
Totaal	64,89	45,98

De oppervlakte glas is toegenomen van 93 are tot 231 are. Het verwarmde glas werd uitgebreid van 92 tot 150 are. Daarnaast kwam er nog 79 are koud glas bij. Er zijn in 1970 5 bedrijven met alleen verwarmd glas en 2 met alleen koud glas. In 1971 kwamen in het gebied 3 champignonbedrijven voor.

§ 9. De akkerbouw

Ook de akkerbouw is van minder betekenis geworden. In 1965 vormde deze nog 20% van de produktieomvang, in 1970 was dit nog 8%. Zoals hiervoor al duidelijk geworden is, is de oppervlakte beteeld met akkerbouwgewassen afgenomen met 363 ha. De graanteelt werd in de periode 1965-1970 o.a. door het wegvallen van de graantoeslag minder aantrekkelijk. Het areaal is dan ook afgenomen met 313 ha. Ook suikerbieten en voederbieten worden minder geteeld, terwijl de aardappelteelt iets uitgebreid werd (zie tabel 45).

Akkerbouw komt meestal voor naast veredeling of rundveehouderij. Door de manier waarop de bedrijfstypen onderscheiden zijn zou het mogelijk zijn dat op de gemengde bedrijven de akkerbouw een belangrijke

Tabel 45. De akkerbouw van 1965 tot 1970 op A+B-bedrijven

	1965 aantal ha	1970 aantal ha	Vershil in ha
Granen	623	310	- 313
Aardappelen	16	23	+ 7
Suikerbieten	105	64	- 41
Voederbieten	30	13	- 17
Overige gewassen	1	2	+ 1
Totaal	775	412	- 363

plaats inneemt. De 26 gemengde bedrijven in 1970 hebben te zamen 127 ha akkerbouw. Van de produktieomvang van de bedrijven vormt de akkerbouw slechts 20%, de rest bestaat uit veredeling en rundveehouderij, dus ook op deze bedrijven neemt de akkerbouw doorgaans een ondergeschikte plaats in.

§ 10. De ontwikkeling van de agrarische beroepsbevolking en de arbeidsbezetting

Naast de groei van de produktie is het belangrijk te weten door hoeveel personen deze produktie wordt voortgebracht, omdat men zich dan een beeld kan vormen van de produktiviteitsontwikkeling. Het aantal mannelijke vaste arbeidskrachten in dit gebied verminderde met 3,6% per jaar. In 1965 was het aantal arbeidskrachten 245, in 1970 was dit 204. De grootste vermindering deed zich voor in de categorie meewerkende zoons (zie tabel 46), doch ook het aantal bedrijfshoofden nam af, en wel met 13.

Tabel 46. Het aantal vaste mannelijke arbeidskrachten in 1965 en 1970 op A+B-bedrijven

	1965	1970	% in 1965	% in 1970
Bedrijfshoofden	171	158	70	78
Meewerkende zoons	64	40	26	20
Overige meewerkende gezinsleden	5	1	2	0
Vreemde arbeidskrachten	5	5	2	2
Totaal	245	204	100	100

De vermindering van het aantal mannelijke arbeidskrachten was sneller dan die van het aantal bedrijven, zodat de arbeidsbezetting per bedrijf iets minder werd. Deze arbeidsbezetting was in 1965 1,4 en in

1970 1,3. Er zijn kleine verschillen tussen de ontwikkelingen bij de diverse typen bedrijven. Bij de gemengde bedrijven, de tuinbouwbedrijven en de rundveehouderijbedrijven zien we een kleine vermindering, bij de veredelingsbedrijven zien we een kleine verdichting. De oorzaak van de vermindering van de arbeidsbezetting ligt in de afnemende van het aantal meewerkende zoons. Op de grotere bedrijven (≥ 15 ha) zijn nog mogelijkheden voor een verdere afnemende, aangezien de arbeidsbezetting daar in 1970 1,6 per bedrijf was. Deze zal daar zeker plaatshebben, want er zijn verschillende bedrijven bij met een bedrijfshoofd met 2 meewerkende zoons, waarvan er slechts één als opvolger wordt genoemd.

Tabel 47. De arbeidsdichtheid naar bedrijfstype in 1965 en 1970

	Aantal vaste mannelijke arbeidskrachten per bedrijf	
	1965	1970
$\geq 80\%$ veredeling	1,0	1,1
40 - 80% veredeling	1,3	1,3
$\geq 60\%$ rundveehouderij	1,4	1,3
$\geq 60\%$ tuinbouw	1,4	1,2
Gemengde bedrijven	1,4	1,3
Totaal	1,4	1,3

§ 11. De ontwikkeling van de produktieomvang per man

De produktieomvang is toegenomen, het aantal arbeidskrachten nam af, de produktiviteit is dus gestegen. De gemiddelde bewerkingsomvang per vaste mannelijke arbeidskracht was in 1965 58 sbe en in 1970 94 sbe, een groei van ruim 60%. De bewerkingsomvang per man was in 1970 het grootste op de qua oppervlakte kleine bedrijven en het kleinste op de bedrijven van 10 tot 15 ha (zie tabel 48).

Tabel 48. Het aantal sbe per vaste mannelijke arbeidskracht naar bedrijfsgrootte

	sbe per vaste mannelijke arbeidskracht	
	1965	1970
< 5 ha	56	108
5 - < 10 ha	58	95
10 - < 15 ha	54	82
15 - < 20 ha	61	99
≥ 20 ha	76	98
Totaal	58	94

In 1965 was de produktieomvang per man op de bedrijven groter of gelijk aan 20 ha nog groter dan op de kleinere bedrijven. Degroei was echter op de kleine bedrijven sneller. In 1970 was dan ook de produktieomvang per man op de bedrijven welke kleiner waren dan 5 ha het grootste. De groei was hier tweemaal zo sterk.

Er bestaan grote verschillen in de produktiviteitsontwikkeling tussen de verschillende bedrijfstypes. De veredeling heeft zich op de veredelingsbedrijven flink uitgebreid, de arbeidsbezetting op deze bedrijven is nauwelijks toegenomen. Op de bedrijven met meer dan 80% veredeling was deze toeneming van de produktieomvang per man 94% en op die met 40% tot 80% veredeling 54%. Op de rundveehouderijbedrijven en op de gemengde bedrijven was de stijging van de arbeidsproduktiviteit 28% en 34%. Wanneer de arbeidsbezetting gelijk gebleven was zou de stijging 21% respectievelijk 26% geweest zijn. Bij de tuinbouwbedrijven zien we dat een daling van de produktie gepaard gaat met een nog sterkere afnemings van de arbeidsbezetting, zodat de produktiviteit nog iets gestegen is (zie tabel 49).

Tabel 49. Aantal sbe per vaste mannelijke arbeidskracht naar bedrijfstype in 1965 en in 1970

Bedrijfstype	sbe per vaste mannelijke arbeidskracht	
	1965	1970
≥ 80% veredeling	71	138
40 - < 80% veredeling	67	103
≥ 60% rundvee	58	73
≥ 60% tuinbouw	80	90
Gemengd	53	71
Totaal	58	94

Om een beeld te krijgen van de toekomstige bedrijfsomvang en van de groei van de produktieomvang per man worden ten slotte enige alternatieven berekend. Hierbij wordt uitgegaan van de groei van de totale produktieomvang. In de afgelopen periode was deze groei + 6% per jaar. Het lijkt onwaarschijnlijk dat deze groei nog 15 jaar zal doorgaan. De berekeningen worden daarom uitgevoerd met een groei van 1%, 2%, 3% en 4% per jaar.

De gemiddelde bedrijfsomvang is in 1985 bij een groei van 1% per jaar 200 sbe, bij 2% 232 sbe, bij 3% 268 sbe en bij 4% 311 sbe. De veredeling naar sbe-klasse is in tabel 43 weergegeven.

Tabel 50. De verdeling naar sbe-klasse bij een groei van de totale produktieomvang van 1%, 2%, 3% en 4% van 1970-1985

sbe-klasse	Groei 1%		Groei 2%		Groei 3%		Groei 4%	
	aantal bedrij- ven	%	aantal bedrij- ven	%	aantal bedrij- ven	%	aantal bedrij- ven	%
< 110 sbe	12	11	7	6	3	3	1	1
110 - < 150 sbe	21	19	15	14	10	9	6	5
150 - < 200 sbe	29	26	23	21	20	18	14	13
200 - < 250 sbe	20	18	23	21	22	20	19	17
250 - < 300 sbe	12	11	16	14	18	16	18	16
300 - < 350 sbe	7	6,5	10	9	14	13	13	12
350 - < 400 sbe	4	3,5	7	6	7	6	13	12
> 400 sbe	6	5	10	9	17	15	27	24
	111	100	111	100	111	100	111	100

In het voorgaande is de verwachting uitgesproken dat de gemiddelde arbeidsbezetting nog iets zal afnemen. Deze was in 1965 1,4 mannelijke arbeidskracht per bedrijf en in 1970 1,3. We gaan ervan uit dat deze in 1985 1,2 zal bedragen. De toeneming van de produktieomvang per man is weergegeven in tabel 51.

Tabel 51. De produktieomvang per man bij een groei van de totale produktieomvang met 1%, 2%, 3% of 4% per jaar, en een vermindering van het aantal arbeidskrachten met 3% per jaar

	Groeipercentage			
	1%	2%	3%	4%
Gemiddelde bedrijfs- omvang in 1985 (sbe)	200	232	268	310
Produktieomvang per man in 1985 (sbe)	167	193	223	259
Produktiviteitstoe- neming per jaar (%)	4	5	6	7

Wanneer we ervan uitgaan dat het aantal bedrijven in 1985 111 zal zijn met een arbeidsbezetting van 1,2 mannelijke arbeidskrachten per bedrijf zal het aantal in de landbouw werkende personen in dit gebied in 1985 133 zijn. Ten opzichte van 1970 betekent dit een afnemng van 2,5% a 3% per jaar. Deze is minder sterk dan in de afgelopen periode waarin deze 3,5% per jaar bedroeg.

SAMENVATTING

1. Het ruilverkavelingsgebied "Oude Graaf" vormt een deel van twee gemeenten, nl. Weert en Nederweert en hoort tot het landbouwgebied Noord-Limburg. De noordgrens valt samen met de provinciale grens Limburg - Noord-Brabant. Ten zuiden van het gebied liggen de bebouwde kommen van Weert en Nederweert. In het westen grenst het aan de Weerderheide en in het oosten aan de Zuid-Willemsvaart.
2. De kern van de gemeente Weert (in 1970 35 000 inwoners) fungeert als regionaal werkgelegenheids- en verzorgingscentrum. De kern van de gemeente Nederweert (+ 12 000 inwoners in 1970) is veel minder sterk ontwikkeld en dient als lokaal verzorgingscentrum.
3. De natuurlijke bevolkingsgroei is in beide gemeenten hoog (+ 2% per jaar). In de gemeente Weert kwam hierbij een jarenlang vestigingsoverschot, zodat de bevolking sinds 1947 met 72% is gegroeid (Nederland 35%). In Nederweert bestond een vertrekoverschot zodat de bevolkingsgroei van 1947 tot 1970 ongeveer even groot was als die van Nederland.
4. De werkgelegenheid is voortdurend toegenomen, maar de omvang van de beroepsbevolking is toch steeds iets groter geweest. In 1964 was het aantal beroepspersonen 615 groter dan het aantal arbeidsplaatsen in het gewest Weert, in 1967 was dit verschil 1 270 en in 1969 800. Het tekort aan werkgelegenheid wordt gecompenseerd door pendel naar Eindhoven, Zuid-Limburg, België en Duitsland.
5. De groei van de kern van Weert had in het verleden plaats in het zuiden. In het structuurplan wordt rekening gehouden met een groei in de toekomst naar het noorden, nl. Vrakker-Boshoven, een gebied dat gedeeltelijk in het ruilverkavelingsgebied valt. Hierdoor zullen eventueel beperkingen ontstaan voor de hier gelegen veredelingsbedrijven. Ook in Nederweert moet rekening gehouden worden met uitbreiding van de woningbouw, waardoor in een strook rond de kern beperkingen worden opgelegd aan de landbouw.
6. Het aantal agrarische bedrijven vermindert langzaam. In de periode 1965-1970 was dit met 1,75% per jaar. Dit is minder snel dan de vermindering voor de provincies Noord-Brabant en Limburg als geheel, waarin deze vermindering ongeveer 3,5% per jaar bedroeg. Het aantal nevenbedrijven nam iets sneller af. Het aantal bedrijven van rustende agrariërs nam iets toe.
7. De vermindering had in ongeveer twee derdedeel van het aantal gevallen plaats bij beroepsbeëindiging van het bedrijfshoofd (gaan rusten, rentenieren) en in een derdedeel door beroepsverandering.

8. Het kwam nogal eens voor dat men een nieuw bedrijf stichtte of van een nevenbedrijf een hoofdbedrijf maakte. Dit gebeurde meestal door jongere bedrijfshoofden. De produktietakken die op deze bedrijven voorkomen zijn voornamelijk varkenshouderij en pluimveehouderij.
9. In de komende periode verwachten we een verdere vermindering van het aantal bedrijven met ongeveer 50. Volgens de indeling in Blijvers en Wijkers zou de vermindering iets geringer kunnen zijn. Op ongeveer 30 bedrijven zal het bedrijfshoofd gaan rusten zonder dat het bedrijf overgenomen wordt. Tevens zullen ongeveer 30 bedrijven beëindigd worden doordat het bedrijfshoofd van beroep verandert of door andere oorzaken (sterfte, invaliditeit) de bedrijfsvoering beëindigt. Hiernaast zullen ongeveer 10 nieuwe bedrijven ontstaan doordat men zijn nevenbedrijf uitbreidt of doordat men een nieuw bedrijf sticht.
10. De A+B-bedrijven hebben ongeveer 84% van de grond in gebruik. De rest is in gebruik bij nevenbedrijven of bij rustende boeren. De gemiddelde oppervlakte per bedrijf is in de periode 1965-1970 vermindert met ongeveer een halve ha en was in 1970 10,6 ha. De bedrijfs-groottestructuur is enigszins veranderd. In de lagere klasse (< 5 ha) en in de hoogste (> 20 ha) kwam een toeneming voor van het aantal bedrijven. In de grootteklassen van 5 tot 20 ha kwam een vermindering voor.
11. De ontwikkelingen van de aantallen bedrijven en van de verdeling naar beroepsgroep (A-, B-, C- en D-bedrijf) lopen voor de drie deelgebieden die onderscheiden zijn (nl. een westelijk, een midden en een oostelijk gedeelte) niet veel uit elkaar. In Weert verminderde het aantal bedrijven iets sneller dan in Midden en Oost, o.a. doordat er geen nieuwe bedrijven bij kwamen. Ook in 1970 is de situatie zodanig dat we in West en Midden een snellere vermindering van het aantal bedrijven moeten verwachten dan in Oost; het opvolgingspercentage is in West lager en er is een hoger percentage van de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar, een leeftijd waarbij opvolging in de komende 15 jaar actueel wordt.
12. Het grondgebruik in het ruilverkavelingsgebied is erg versnipperd. De 158 bedrijven met cultuurgrond in 1970 hebben gemiddeld per bedrijf 6,8 kavels met een gemiddelde kavelgrootte van 1,6 ha. Ook op de grotere bedrijven is de verkaveling slecht.
13. Er heeft een geleidelijke uitbreiding plaats van de oppervlakte grasland en een inkrimping van het areaal bouwland. Momenteel is bijna driekwart gedeelte in gebruik als grasland. Deze ontwikkeling gaat samen met een vermindering van de betekenis van het oorspronkelijke gemengde bedrijf met akkerbouw en veeteelt.

14. De totale produktieomvang van de bedrijven in het gebied nam snel toe, nl. met 6%. Deze toeneming deed zich voor bij de veredeling (index 251, 1965=100) en bij de rundveehouderij (index 110). De betekenis van de tuinbouw en de akkerbouw werd daarentegen minder.
15. In 1970 vormde de veredeling de belangrijkste bedrijfstak met 48% van de produktieomvang uitgedrukt in sbe. Daarna volgde de rundveehouderij met 35% en de akkerbouw en de tuinbouw met elk ongeveer 8%.
16. In gebied West houdt men zich relatief meer bezig met de rundveehouderij en minder met de veredeling dan in Midden en Oost, doch ook in West nam de omvang van de veredelingsproduktie toe.
17. Ongeveer een derde deel van de produktieomvang van de dierlijke veredeling bestaat uit leghennen, ongeveer een vierde deel bestaat uit fokzeugen, terwijl mestvarkens en mestkuikens beide ongeveer 20% voor hun rekening nemen. Hiernaast komen kleine hoeveelheden mestkalveren en kalkoenen voor.
18. De omvang van elk van de 6 zojuist genoemde veredelingstakken is toegenomen. Het aantal mestkuikens verviervoudigde en het aantal leghennen, mestvarkens en fokzeugen verdubbelde. Daarbij verminderte voor elk van de 6 takken het aantal bedrijven waarop deze produktie voorkwam, uitgezonderd het aantal bedrijven met mestkuikens. De eenheden waarin de dieren aangehouden worden zijn dus groter geworden.
19. Het aantal bedrijven met melkkoeien werd kleiner en de rundveestapel werd groter; het gemiddelde aantal melkkoeien per bedrijf met melkkoeien steeg ook van 10 tot 15. Het aantal stuks jongvee is groter dan het aantal melkkoeien. Er komt tevens nogal wat mestvee voor. Het aantal grootveeëenheden per ha grasland nam iets af en was in 1970 iets meer dan 2.
20. De oppervlakte van de tuinbouw in de open grond verminderde. In het gebied komen op verschillende bedrijven tuinbouwproduktie voor (appels, peren, kleinfruit, bloembollen en groenten). De betekenis van deze produkten neemt af. Daarentegen neemt de oppervlakte glas iets toe. Ook zijn er enkele champignonbedrijven ontstaan.
21. De vermindering van de akkerbouwproduktie deed zich voor bij de granen en de bieten. Het aantal ha aardappelen nam iets toe. Deze toeneming zal waarschijnlijk niet voortgezet worden in verband met de kwaliteit van de grond.
22. In 1965 was het aantal arbeidskrachten 245 en in 1970 was dit 204. De grootste vermindering deed zich voor in de categorie meewerkende zoons, doch ook het aantal bedrijfshoofden nam af.

23. De gemiddelde produktieomvang per vaste mannelijke arbeidskracht is in de afgelopen periode toegenomen met + 10% per jaar. De produktieomvang per arbeidskracht op de bedrijven met meer dan 80% veredeling was in 1970 bijna tweemaal zo groot als in 1965. Op rundveehouderijbedrijven was de stijging van de produktieomvang per man 28% en op de gemengde bedrijven was deze 34%.

TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING

1. In de periode 1965-1970 zagen we de oppervlakte bouwland sterk teruglopen. Voor de toekomst mag men verwachten, als de verkaveling ingrijpend is verbeterd, dat de oppervlakte bouwland nagenoeg zal verdwijnen. Gezien de kleinschaligheid van de oppervlaktestructuur in dit gebied is er ook geen plaats voor grote akkerbouwbedrijven. Zo er al bouwland overblijft kan dit nog in meerdere mate afgestemd worden op de ruwvoervoorzieningen van rundveehouderijbedrijven (o.a. snijmaïs).
2. De intensiteit van het graslandgebruik kan in de toekomst nog opgevoerd worden, vooral ook door toedoen van een betere verkaveling. Deze toeneming baseren we op een verdergaande specialisatie (rundveehouderijbedrijven en veredelingsbedrijven) waardoor het aantal stuks jongvee en mestvee per 100 melkkoeien zal afnemen. Trouwens bij een betere verkaveling kan dit nog verder teruglopen. Uiteindelijk kan de veebezetting toenemen tot 2,5 à 3 stuks grootvee-eenheden per ha (in 1970 2,1). Juist de slechte verkaveling drukt de intensiteit van het gebruik van grasland.
3. In de toekomst zal de veredeling weldra meer dan de helft van de totale productieomvang (in sbe) gaan uitmaken. Daarnaast zal de rundveehouderij de belangrijkste produktietak blijven. De akkerbouw zal nagenoeg verdwijnen, terwijl de tuinbouw mogelijk nog van iets meer gewicht kan worden (vnl. door de champignonenteelt).
4. Bij nagenoeg alle takken van de veredeling zagen we een afnemend aantal bedrijven dat zich met deze productie bezigield. De productieomvang op de bedrijven die blijven neemt toe. Dit proces van specialisatie en schaalvergroting gaat snel. In 1965 was er één bedrijf met een omvang van meer dan 200 sbe. In 1970 zijn er 15, waarvan 13 bedrijven veredelingsbedrijven. Deze 15 bedrijven zijn hoofdzakelijk eenmansbedrijven (twee derde gedeelte).
5. De specialisatie zal tot gevolg hebben dat er voornamelijk twee bedrijfstypen overblijven met daartussen een aantal bedrijven die gemengd zijn. Er zal een aantal bedrijven met melkvee, een aantal bedrijven met veredeling en een aantal bedrijven met beide takken komen. Hoeveel melkveebedrijven er precies komen is afhankelijk van de mogelijkheden tot bedrijfsvergroting en verbetering van de verkaveling en bovendien van de bedrijfsresultaten van de veredeling. Ook de ontwikkeling van het aantal veredelingsbedrijven is moeilijk aan te geven. Uit de ontwikkeling in de periode 1965-1970 blijkt dat, wanneer er zich kansen in de veredeling voordoen, deze benut worden.

6. In de prognose is berekend dat het aantal bedrijven met 51 zal verminderen. Voorts moet in de toekomst rekening gehouden worden met een vermindering van de arbeidsbezetting van 1,3 naar 1,2 v.a.k. per bedrijf. Dit betekent dat het aantal in de landbouw werkende personen ongeveer 3% per jaar zal verminderen.
- De afgelopen periode was de groei van de produktieomvang per man per jaar ongeveer 10%. Het lijkt onwaarschijnlijk dat de snelle produktiestijging in de veredeling zal aanhouden, zodat ook de stijging van het aantal sbe per man minder zal zijn. Wanneer deze 6% zal zijn, een cijfer dat als gemiddelde voor Nederland voor de komende 10 jaren waarschijnlijk geacht wordt, zal de groei van de totale produktieomvang 3% per jaar moeten bedragen. Voor een klein gedeelte kan deze produktiviteitsuitbreiding opgevangen worden in de sector rundveehouderij en mogelijk tuinbouw. Het overgrote deel zal echter in de veredelingssector gezocht moeten worden. De Memorie van Toelichting van de landbouwbegroting 1971 zet hierbij vraagtekens althans wat betreft de groei van de veredelingsproduktie in het algemeen. Toch zijn de kansen van groei in dit gebied beslist hoger aan te slaan dan b.v. in het westen en noorden van het land. Men kan als het ware van een centrumfunctie van de veredeling spreken. Bovendien is de organisatie goed; de veredelingsproduktie is in dit gebied goed geïntegreerd.

BIJLAGE 1

De onderverdeling in beroepsgroepen door het LEI gemaakt is als volgt:

- A - bedrijf : het bedrijfshoofd is landbouwer of tuinder.
- B - bedrijf : het bedrijfshoofd is landbouwer of tuinder maar heeft een nevenberoep buiten de landbouw
- C - bedrijf : het bedrijfshoofd heeft zijn hoofdberoep buiten de landbouw en oefent de landbouw uit als nevenberoep.
- D - bedrijf : het bedrijfshoofd is rustend of rentenierend.
- S - bedrijf : speciale bedrijven.

BIJLAGE 2

Standaardbedrijfseenheden zijn verhoudingsgetallen voor de toegevoegde waarde in de verschillende produktierichtingen. Deze verhoudingsgetallen zijn gebaseerd op de hoogte van de netto-toegevoegde waarde op basis van factorkosten bij een moderne bedrijfsvoering volgens berekeningen van het LEI in 1968. De netto-toegevoegde waarde is gelijkgesteld aan de waarde van de prestaties van arbeid, kapitaal en grond, die per eenheid (ha, dier) benodigd zijn. Dat wil zeggen dat de arbeid is ingerekend tegen de in 1968 geldende arbeidskosten (c.a.o.-loon inclusief sociale lasten), dat de rente over het geïnvesteerde vermogen is ingerekend tegen een rentevoet van 6% en dat voor de grond de net-topacht in rekening is gebracht. Een bedrag van f 25 000,- is vervolgens gelijkgesteld aan 100 eenheden. Voor deze eenheden is de naam sbe gekozen.

Voornaamste gewassen sbe per ha	
granen	3,0
pootaardappelen	9,0
consumptieaardappelen	7,5
voeraardappelen	5,5
suikerbieten	6,5
voederbieten	6,5
grasland	1,0

Veehouderij	sbe per dier
kalveren	0,7
jongvee	0,7
melkkoeien	2,5
mestvee	0,8
mestkalveren	0,4

sbe per dier	
mestvarkens	0,16
opfokzeugen	0,16
fokzeugen	1,6
hennen	0,02
slachtkuikens (1 000)	4

BIJLAGE 3

Oppervlaktemutaties door grondverkeer en door verandering van beroepsgroep van 1965 - 1970

A. Herkomst van de in het verkeer gebrachte grond

	Totaal	A+B	C	D
door opheffing	91,20	32,71	24,03	34,46
door verkleining	190,25	163,19	15,24	11,82
door verkleining bij beroeps- groepenovergang van A+B naar C+D	125,53	125,53		
Totaal	406,98	321,43	39,27	46,28

B. Bestemming van de in het verkeer gebrachte grond

	Totaal	A+B	C	D
stichting	63,04	22,86	22,89	17,29
vergroting	182,39	164,49	13,90	4,00
vergroting bij overgang van A+B naar C	2,00		2,00	
vergroting bij overgang van C naar A+B en D	8,20	7,20		1,00
Totaal	255,63	194,55	38,79	22,29

Uit A en B aangevuld met de gegevens over de totale oppervlakte kunnen we de saldo's door beroepsgroepenovergang en uit de registratie verdwijnen berekenen:

Totaal	A+B	C	D
- 115,33	- 226,97	+ 40,32	+ 71,32

De ontwikkeling van het A+B-, C- en D-grondgebruik in West, Midden en Oost

	Totaal		West		Midden		Oost	
	1965	1970	1965	1970	1965	1970	1965	1970
	%	%	%	%	%	%	%	%
A+B	88,5	83,6	94,9	83,1	87,4	83,5	88,0	83,7
C	7,6	10,0	5,1	12,3	7,8	10,3	8,1	9,4
D	3,9	6,4	-	4,6	4,8	6,2	3,9	6,9
Totaal	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
In ha	2 399,6	2 241,9	209,5	194,8	885,6	790,6	1 117,2	1 071,8
Index	100	93,4	100	93,0	100	89,3	100	95,5

BIJLAGE 5

Om de veranderingen op de bedrijven na te gaan is een typologie gemaakt. De bedrijven zijn ingedeeld naar de mate waarin ze in een bepaalde tak produceren. De productieomvang is daarbij uitgedrukt in sbe. De volgende klassen zijn onderscheiden:

1. veredelingsbedrijven: bij deze bedrijven bestaat de productieomvang voor meer dan 80% uit veredeling (varkens, pluimvee, mestkalveren);
2. 40-80% veredeling: bij deze bedrijven bestaat de productieomvang voor 40% tot 80% uit veredeling;
3. rundveehouderijbedrijven: meer dan 60% van de productieomvang bestaat uit rundveehouderij;
4. tuinbouwbedrijven: meer dan 60% van de productieomvang bestaat uit tuinbouw;
5. gemengde bedrijven: bedrijven die niet in een van de bovengenoemde categorieën vallen.

